

AKADEMIE ALTERNATIVA s.r.o.

Študijný obor: Arteterapia

Absolventská práca

ARTETERAPIA A DETSKÝ AUTIZMUS

Vedúci absolventskej práce: Mgr. Tomáš Beníček

Autor: Božena Buchlovičová

2019

Prehlásenie

Prehlasujem, že som absolventskú prácu vypracovala samostatne s použitím uvedenej literatúry. Súhlasím, aby práca bola sprístupnená k študijným a propagačným účelom.

V Soblahove, dňa 25.04.2019

Božena Buchlovičová

Pod'akovanie

Rada by som sa touto cestou pod'akovala môjmu vedúcemu absolventskej práce Mgr. Tomášovi Beníčkovi za jeho nasmerovanie, ústretovosť a cenné pripomienky dôležité pre vypracovanie tejto absolventskej práce. Ďakujem všetkým lektorom Akadémie Alternativa za ich podnetné a inšpirujúce prístupy a predané skúsenosti. V neposlednej rade sa chcem pod'akovať celému kolektívu centra PROAUTIS, ale aj deťom a ich rodičom, za poskytnutie možnosti v centre pracovať, za ich ochotu, podporu a prejavenu dôveru. Na záver ďakujem mojej rodine, môjmu partnerovi a mojím trom deťom, ktorí vo mňa veria a podporujú ma.

Abstrakt

Buchlovičová, Božena: *Arteterapia a detský autizmus* (Absolventská práca), Akadémie Alternativa s.r.o. Olomouc 2019. Vedúci práce: Mgr. Tomáš Beníček

Autorka sa vo svojej práci zaoberá problematikou detí s autizmom v súvislosti s možnosťami využitia a vplyvom arteterapie pri rozvoji ich osobnosti. Práca je rozdelená na časť teoretickú a praktickú.

Teoretickú časť tvorí vymedzenie pojmu arteterapia, pojednáva o formách a metódach arteterapeutickej práce, o arteterapeutickom procese a jeho cieľoch. Popisuje tiež detský autizmus a jeho prejavy.

Praktická časť v úvode stanovuje ciele a metódy arteterapeutikej intervencie, charakterizuje jednotlivých klientov a zaoberá sa popisom vybraných arteterapeutických stretnutí. Súčasťou tejto kapitoly je vyhodnotenie stanovených cieľov a overovaných hypotéz. Záverečná časť tiež obsahuje popis jednotlivých arteterapeutických techník, ktoré boli pri stretnutiach použité.

Cieľom práce je zhrnutie skúseností zo stretnutí a zameranie sa na prínos arteterapie pre klientov s detským autizmom a potvrdenie alebo vyvrátenie účinnosti individuálnej arteterapie na kompenzáciu a rozvoj schopností, ktoré sú u týchto detí menej rozvinuté.

Kľúčové slová

Arteterapia, autizmus, autistické centrum, porucha reči a porozumenia, oční kontakt, arteterapeutické techniky.

Abstract

Buchlovičová, Božena: *Art Therapy and Childhood Autism* (Graduate Paper), Akademie Alternativa s.r.o. Olomouc 2019. Supervisor of the paper: Mgr. Tomáš Beníček

In her work, the author deals with the issue of children with autism in connection with the use of possibilities and the influence of art therapy on their personality development. The thesis is divided into the theoretical and practical part.

The theoretical part is defined by the definition of art therapy, it deals with the forms and methods of art therapy work, the art therapy process and its goals. It also describes childhood autism and its manifestations.

The practical part introduces the objectives and methods of art therapy intervention, it characterizes individual clients and describes selected art therapy meetings. Part of this chapter is the evaluation of set goals and verified hypotheses. The final part also includes a description of the arteterapeutical techniques used in the meetings.

The goal of the work is to summarize the experiences of meetings and focus on the benefits of art therapy for children with childhood autism and what is more, to confirm or refute the effectiveness of individual art therapy on compensation and skills development that are less developed in case of these children.

Keywords

Art therapy, autism, autistic center, speech disorder and understanding, eye contact, art therapy techniques

Obsah

Úvod

Teoretická časť

1	Arteterapia.....	10
1.1	Vymedzenie pojmu arteterapia.....	10
1.2	Základné formy arteterapie.....	12
1.3	Metódy v arteterapii	13
1.4	Techniky a materiály	16
1.5	Arteterapeutický proces.....	18
1.5.1	Arteterapeutický vzťah.....	18
1.5.2	Arteterapeutické stretnutie.....	19
1.5.3	Arteterapeutické ciele.....	20
2	Detský autizmus	21
2.1	Vymedzenie pojmu detský autizmus.....	21
2.2	Klinický obraz, vznik a diagnóza	22
2.3	Prejavy detského autizmu.....	23
2.3.1	Prejavy detského autizmu v sociálnej interakcii.....	23
2.3.2	Prejavy detského autizmu v komunikácii a hre.....	24
2.3.3	Prejavy detského autizmu v chovaní a záujmoch.....	24
2.4	Prognóza.....	25
2.5	Iné poruchy v rámci autistického spektra.....	26

Praktická časť

3	Stanovenie cieľov, hypotéz, techník a metód.....	28
3.1	Ciele.....	28
3.2	Hypotézy	28
3.3	Techniky a metódy	29
4	Arteterapeutické stretnutia.....	30
4.1	Charakteristika zariadenia	30
4.2	Príprava terapeutických stretnutí.....	31
4.3	Kazuistiky.....	33
4.3.1	Paľko	33
4.3.2	Timur	35
4.3.3	Vilko	37
4.3.4	Linda.....	39

4.4	Popisy terapeutických stretnutí.....	41
4.4.1	Stretnutie č. 1 – Voľná tvorba	41
4.4.2	Stretnutie č. 2 – Ostrov	46
4.4.3	Stretnutie č. 3 – Hra s farbou.....	49
4.4.4	Stretnutie č. 4 – Ročné obdobie.....	51
4.4.5	Stretnutie č. 5 – Koláž	53
4.4.6	Stretnutie č. 6 – Bublinkovanie	56
4.4.7	Stretnutie č. 7 – Pohyb.....	58
5	Vyhodnotenie testovaných schopností.....	61
6	Vyhodnotenie overovaných hypotéz.....	67
7	Záver	68

Zhrnutie

Zoznam použitej literatúry

Zoznam príloh

Úvod

„To najcennejšie, čo človek v živote má je jeho lidskost, jeho city, znalost sebe sama a schopnost navazovat s jinými lidmi kontakt“.

Růžena Nesnídalová

Vo svojej práci sa chcem zamerať na možnosť využitia arteterapie ako podporného prostriedku pre detských klientov s autizmom. Pre tému detského autizmu som sa rozhodla z viacerých dôvodov. Aj preto, že v prostredí okolo seba pozorujem narastajúci počet detí u ktorých sa vyskytujú poruchy autistického spektra, ale najmä preto, že v mieste môjho bydliska je zriadené autistické centrum pre deti predškolského veku, v ktorom mám možnosť pracovať práve s týmito deťmi.

Vďaka tejto skúsenosti sa učím vnímať tieto deti ako celistvé a jedinečné bytosti, ktoré majú svoje očakávania, priority, veci obľúbené aj neobľúbené, prežívajú strach, neistotu a snívajú tak ako iné deti.

Detský autizmus sa radí k najťažším poruchám detského vývoja a patrí medzi intenzívne skúmané pervazívne vývojové poruchy, ktoré sa objavujú v rôznej miere a podobe. Často býva zasiahnutý intelekt v rôznom rozsahu a charakteristická je psychopatológia hlavne v oblasti sociálnych vzťahov, reči a komunikácie a netypického chovania, hry a záujmov.

Pri výchove a vzdelávaní detí s poruchami autistického spektra je veľmi dôležitá komplexná spolupráca rodičov, vychovávateľov, učiteľov a odborných terapeutov. Jednou z možností je aj arteterapia, ako ďalšia podporná metóda pre rozvoj týchto detí, ktorá využíva rozličné výtvarné techniky a metódy s použitím rôznych materiálov a kladie dôraz na samotný proces tvorenia.

U klientov s detským autizmom sa výber týchto foriem výrazne zužuje a je veľmi dôležité zohľadniť ich individuálne schopnosti, záujmy a obmedzenia.

Pomocou arteterapie si terapeut buduje s klientom vzťah, nadväzuje komunikáciu a má možnosť s ním pracovať v súlade s jeho individuálnymi potrebami. Prostredníctvom arteterapeutických techník a cvičení prebieha aj nácvik v oblasti motorických schopností, rozvoj percepcie a tiež dochádza k zlepšeniu schopnosti verbálnej a neverbálnej komunikácie a k zmierneniu problémového správania. V neposlednej rade individuálna arteterapia poskytuje deťom uvoľnenie napätia a stresu a ponúka možnosť zaujímavo stráviť čas.

Charakteristika postihnutia je zhrnutá v teoretickej časti práce a je úvodom do praktickej časti, v ktorej v niekoľkých kazuistikách dokladám ukážky prejavov z praxe. Popis jednotlivých arteterapeutických stretnutí nám zodpovie otázku či môžu vybrané arteterapeutické techniky a cvičenia zlepšiť motorickú zručnosť a kompenzovať chýbajúce schopnosti neverbálnej komunikácie a verbálneho prejavu.

Cieľom tejto absolventskej práce je zhodnotiť účinok a vplyv vhodne zvolenej arteterapeutickej intervencie u detí s poruchami autistického spektra na celkový rozvoj ich osobnosti.

Túto prácu by som chcela venovať predovšetkým týmto špeciálnym deťom, ktoré žijú okolo nás, dávajú nám príležitosť hľadať tie najláskavejšie a najľudskejšie časti v nás a pripomínajú nám, aký vie byť život tajomný a zázračný.

Teoretická časť

1 Arteterapia

Arteterapia je pôvodne široká oblasť liečby umením. Pojem „Arteterapia“ sa však časom vyčlenil a špecializoval sa na oblasť výtvarného umenia. Spadá do oblasti umeleckých terapií, ktoré zahrňujú aj mimovýtvarné činnosti a ktoré rozdeľujeme podľa toho, aké využívajú umelecké prostriedky, na nasledujúce druhy: muzikoterapia, tanečno-pohybová terapia a dramaterapia. Tieto sa spoločne radia pod všeobecný názov Art therapy – Umelecké terapie. (www.arteterapie.net)

1.1 Vymedzenie pojmu arteterapia

V literatúre sa môžeme stretnúť s mnohými definíciami pojmu arteterapia, napr. Liebmann (2010, s. 14) o arteterapii uvádza: *„Arteterapie využíva výtvarné umění jako prostředek k osobnímu vyjádření v rámci komunikace, spíše než aby se snažila o esteticky uspokojivé výsledné produkty, posuzované vnějšími měřítky.“*

Arteterapia pre terapeutické účely využíva výtvarné umenie, pričom dôraz sa kladie na uvoľňujúce, očistné a projektívne vlastnosti ľudskej psychiky. Pomocou kresby, maľovania a modelovania môže dochádzať k porozumeniu seba a k prekonávaniu niektorých psychických problémov. Pracuje sa s rôznymi témami, kedy okrem radosti z tvorby dochádza tiež k zmene náhľadu či hodnôt. (Hartl, Hartlová, 2010)

„Arteterapie se dá popsat jako trojúhelník – klient (pacient), arteterapeut a tvorba. Do toho patří proces tvorby, obrazové vyjádření a vztah.“ uvádza arteterapeutka Beate Elisabeth Albrich. (In: Kšajt, 2015, s. 18)

Rozdiel medzi prostým umeleckým vyjadrením a arteterapeutickým prejavom popisuje vo svojej knihe Babyrádová (2016, s. 18): *„Spočívá v tom, že aktivity, které mají terapeutický ráz, jsou realizovány a reflektovány s cílem sledovat změny v psychice jejich autorů či účastníků.“*

Napriek tomu, že je arteterapia pomerne mladým oborom, terapeutická hodnota umenia je uznávaná už dlhšiu dobu (napr. už rituálne kmeňové umenie odrážalo emocionálny a duchovný život skupiny). Už v histórii boli známe dve navzájom prepojené oblasti, v ktorých sa stretávame s umením; a to umenie – tvorivá činnosť a umenie – terapia. Tvorivý výtvarný

proces je odpočinková činnosť, ktorá môže odvádzať od deštruktívneho chovania a pomáha pri prekonávaní psychických problémov. (Campbellová, 2000)

Čo sa týka zamerania arteterapie môžeme z hľadiska veku vyčleniť tri základné okruhy arteterapeutickej práce: arteterapia s deťmi a dospelými, s dospelými ľuďmi a seniormi. V rámci týchto okruhov môže arteterapeut pôsobiť na „relatívne“ zdravú osobnosť (psychicky a fyzicky) v zmysle rozvíjajúceho, výchovného či preventívneho programu alebo na handicapovaného človeka (psychicky a fyzicky).

Arteterapeutický proces spočíva vo výtvarnom prejave, počas ktorého vedie arteterapeut s klientom reflektívny dialóg, ktorý umožňuje autorovi vyjadriť vlastné myšlienky, ktoré vyvstávajú počas výtvarného procesu a tiež môže podhaliť do akej miery sa autor dokázal psychicky otvoriť. Koncentrácia a interpretácia sa tak prepájajú do záverečnej podoby arteterapeutického diela.

Kamila Ženatá (2005) píše, že táto tichá, koncentrovaná práca, kedy sa jedinec sústreďí len sám na seba a prežíva veľmi dôležité momenty rozhodovania, je dôležitou formou v činnosti. Je to proces komunikácie samého so sebou a spôsob neracionálneho uchopenia svojho vnútorného sveta, výjavy nepochopiteľných máp a štruktúr, ktorých vyjadrenie vyvoláva silné emócie, prežívané ako napätie, alebo uvoľnenie. Dušou arteterapie je samotný arteterapeut, ktorý bezprostredným prijatím človeka, takého aký je, ako originálnej a autentickej ľudskej bytosti, odhaľuje možnosti arteterapie v pomáhajúcom procese.

„Arteterapie je užité, aplikované umění ve smyslu jeho uplatnění při intervenci na pomoc postiženým, narušeným jedincům nebo skupině. Arteterapie je i vrácení člověka do stavu harmonie se sebou samým, svým okolím pomocí umění.“ (Šicková-Fabrice, 2016, s. 61)

Šicková-Fabrice ďalej popisuje arteterapiu ako súbor umeleckých techník a postupov, ktoré majú okrem iného za cieľ zmeniť sebahodnotenie človeka, zvýšiť jeho sebavedomie, integrovať jeho osobnosť a priniesť mu pocit zmysluplného naplnenia života.

Samotná arteterapeutická metóda vychádza z individuálnych potrieb klienta, pretože s každým klientom nastáva moment jedinečnosti a v danú chvíľu je potrebné reflektovať aktuálnu potrebu klienta v jeho príbehu.

„Úspěch v arteterapii se asi nedá měřit, snad jediným kritériem může být, že klienti a pacienti chodí do arteterapeutického ateliéru rádi a časem je zřejmé, že jim tvůrčí činnost pomáhá překonávat psychické problémy.“ (Huptych, In: Kšajt, 2015, s. 61)

1.2 Základné formy arteterapie

Formy arteterapie možno deliť podľa niekoľkých kritérií. Ako uvádza vo svojom článku Tomáš Beníček (www.arteterapie.net) arteterapia sa podľa prístupu k výtvarnému umeniu člení na **receptívnu arteterapiu**, kedy klient netvorí aktívne, ale necháva na seba pôsobiť výtvarné umenie prostredníctvom pôsobenia umenia z vonkajšieho sveta (prehliadka galérií, umeleckých fotografií, kníh o výtvarnom umení atď.), pričom dochádza k impresii (dojem, vnem) a **produktívnu arteterapiu**, kedy je klient do výtvarného procesu aktívne zapojený (maľba, kresba, koláž, keramika atď.) a môže tak vyjadriť prostredníctvom výtvarného diela svoje vnútorné pocity, dochádza k expresii (vyjadreniu).

Ďalej je to delenie podľa prístupu k práci s klientom. Tu sa využívajú dve formy arteterapeutickej práce s klientom.

Na jednej strane je to **individuálna arteterapia**, ktorá je vo väčšine prípadov využívaná, ak je správanie človeka príliš nápadné, ohrozujúce ostatných a vyžaduje si ustavičnú pozornosť terapeuta. Pri individuálnej forme arteterapie má človek terapeuta len pre seba, a tým vzniká možnosť nadviazania blízkeho a intenzívneho kontaktu medzi terapeutom a klientom a to klientovi umožní pocítiť intenzívny emocionálny zážitok zo styku s chápaným človekom (Pogády a kolektív, 1993). Táto forma arteterapie je vhodnejšia pre klientov s poruchami správania, vnútorne napätých, nedôverčivých, ktorých problém vyžaduje celú pozornosť arteterapeuta a ich nevhodné prejavy by v kolektíve mohli pôsobiť ako rušivý element.

Na druhej strane je **skupinová arteterapia**, ktorá nemusí byť vhodná pre každého, ale má okrem vyššie zmieneného, mnoho ďalších výhod (Liebmann, 2010):

- sociálne učenie prebieha v skupinách intenzívnejšie a rýchlejšie
- ľudia s podobnými potrebami si môžu vzájomne poskytovať podporu a pomoc pri riešení problémov
- vzájomné spätné väzby členov skupiny môžu byť podnetné pre každého jednotlivca v skupine
- jednotlivci si môžu vyskúšať nové role, vidia, ako ostatní reagujú a môžu v nich byť podporení a posilnení
- skupina môže byť demokratickejšia a deliť sa o moc a zodpovednosť

Zároveň je práca v skupinovej arteterapii pre terapeuta náročnejšia, mal by dokázať venovať každému klientovi rovnaký dostatok času a pozornosti. Marian Liebmann (2010) uvádza, že

ideálna veľkosť výtvarnej skupiny je 6 - 12 členov, i keď príležitostne sa dá zvládnuť aj väčšia skupina.

Skupinová arteterapia využíva aj skupinovú dynamiku, ktorá je charakteristická tým, že pri nej dochádza k vytváraniu vzťahov a komunikácii na rôznych úrovniach. Medzi skupinovú arteterapiu radíme aj rodinnú arteterapiu a arteterapiu v partnerskom vzťahu (možeme ich však chápať aj ako samostatné arteterapeutické formy).

1.3 Metódy v arteterapii

V arteterapii, ako aj všeobecne, môžeme metódy charakterizovať ako určité postupy, alebo stratégie, ktoré vedú k stanoveným zámerom a cieľom. Medzi základné metódy v arteterapii patria **projektívne metódy**, ktoré analyzujú kresbu s poznaním, že podobne ako iné správanie človeka podáva informácie o emocionálnom prežívaní, osobnosti a vzťahoch klienta.

Sú to kresebné metódy, ktoré určujú, aký výtvarný prejav je v norme, primeraný veku a ktorý je napr. zaostalý, či patologický alebo môže signalizovať problémy. Tieto aspekty si všímá arteterapeut, pracuje najmä s projekciou a pomáha postupne odkrývať a riešiť témy klienta. Kresbu sprevádza následná diskusia o obrázku a pri interpretácii výsledku je potrebné venovať pozornosť vysvetleniu klienta k obrázku. Spoločná je ich výpovedná hodnota o klientovi, ktorá pôsobí najmä diagnosticky (nie je v tomto prípade tak dôležitá čo klient prežíval počas tvorby).

„Odkrýva nejen povahové rysy, ale i hyperaktivitu, agresivitu, nízke sebedôvery. Pomocí kresbových testů se u dětí dá zjistit nejen úroveň intelektuálního vývoje, ale i formy poruch osobnosti.“ (Šicková-Fabrice, 2016, s. 171)

Projektívne metódy sú časovo nenáročné a môžu poskytovať rôzne užitočné informácie a vďaka týmto dôvodom sú široko využívané. Kresba v tomto prípade slúži ako prostriedok stvárnenia určitej skúsenosti podľa predstáv a skúseností daného klienta, na základe postojov, aký si k nej vytvoril a do svojej kresby ho podvedome premieta. Najmä v detskej psychologickkej praxi je ich využitie ešte rozsiahlejšie ako u dospelých. Kresebné testy je možné použiť ako úvodné metódy pri nadväzovaní kontaktu s klientom. Tieto metódy prevažne patria do kategórie testov ceruzka – papier a nevyžadujú iný špecifický testový materiál. V tejto súvislosti sa využívajú predovšetkým kresebné tematické techniky ako sú napr.:

- Test kresby ľudskej postavy

- Test stromu
- Test domu
- Kresba rodiny
- Kresba začarovanej rodiny
- Test hviezd a vln

Test kresby ľudskej postavy patrí k najpoužívanejším projektívnym metódam. Hodnotí kresbu ľudskej postavy podľa predstavy a zameriava sa na hľadanie rôznych symbolov, ktoré sú z psychoanalytického hľadiska považované za signály nevedomia. Všíma si dôležitých detailov v kresbe, zameriava sa na charakteristické postoje postavy, jej oblečenie, perspektívu pohľadu a naznačuje diagnostické možnosti kresby.

Test stromu – Der Baumtest Karla Kocha je najznámejším testom s využitím kresby stromu. Je určený k hodnoteniu na symbolickej úrovni kresby seba samého, rôznych zložiek osobnosti a ich dynamiky. Z. Altman (In: Svoboda, Krejčířová a Vágnerová, 2015) pripomína, že hlavnou výhodou tejto metódy je možnosť odhaliť potlačené a nevedomé stránky osobnosti (spôsobu emočného prežívania a reagovania, postoj k sebe a k okolitému svetu atď.)

Test domu je vhodný najmä pre deti. Kresba domu symbolizuje vlastný obraz telesnej schémy, vyspelosť, kontakt s realitou a citovú zrelosť. Môže tiež byť reflexiou rodičovského domova, vzťahu k rodičom a súrodencom. Všetky detaily domu, ako okná, dvere, steny, komín, strecha majú svoju symboliku. Bežne nakreslený dom s otvorenými oknami a dvermi znázorňuje obvykle zdravú a otvorenú osobnosť.

Kresba rodiny je obľúbenou metódou detskej psychodiagnostiky. Je možné ju chápať ako výpoveď o vzťahoch v rodine tak ako ich vníma a prežíva dieťa a ako ju alebo jednotlivých členov hodnotí. Dieťa zobrazí rodinu tak, ako sa mu javí z jeho subjektívneho pohľadu.

Kresba začarovanej rodiny sa tiež uplatňuje najmä v detskej psychodiagnostike a prevažne symbolizuje spracovanie postojov dieťaťa k vlastnej rodine. Význam jednotlivých postáv je zašifrovaný a dieťa si ich nemusí uvedomovať, ale zároveň je schopné takto vyjadriť informácie, ktoré by inak vyjadriť nevedelo, alebo nechcelo.

Test hviezd a vln autorka U. Avé-Lallemantová (In: Svoboda, Krejčířová a Vágnerová, 2015) zaraďuje do kategórie grafického vyjadrenia a projekcie. Test poskytuje informáciu o celkovej úrovni klienta a využíva sa na posúdenie školskej zrelosti a pripravenosti a psychomotorického vývoja dieťaťa.

Vágnerová (In: Svoboda, Krejčířová a Vágnerová, 2015) popisuje, že v kresbe sa odrážajú rôzne psychické a iné procesy, napr. kognitívny prístup k stvárnenej téme, úroveň jemnej motoriky a senzomotorickej koordinácie a schopnosť vizuálnej percepcie. Prejavuje sa v nej typ temperamentu a emočné prežívanie, v tematickej kresbe sa dá zistiť spôsob nazerania a postoj k určitej skúsenosti napr. rodinným vzťahom či spôsob sebaoponovania.

Ďalšie arteterapeutické postupy, ktoré sú významné pre arteterapeutickú prax predstavuje (Šicková-Fabricsi, 2016):

- imaginácia
- animácia
- koncentrácia
- reštrukturalizácia
- transformácia
- rekonštrukcia

Imaginácia využitím fantázie umožňuje klientovi prepojiť svoj vnútorný svet s hmotným, fyzickým svetom. Metódu aktívnej imaginácie navrhol C. G. Jung, kedy za pomoci arteterapeuta klient v bdelom stave, so zavretými očami, podnecuje svoje hlboké vnútorné obrazy. Už Jung opísal umenie ako spôsob pretvoriť menej vyhovujúci svet do takého, v ktorom sa cítime dobre. „*Snaha změnit ho je důsledkem frustrace a utrpení. A na to používáme kreativitu. Počátkem je pak schopnost imaginace a fantazie, která tu byla dříve než schopnost verbální, tedy primární proces.*“ (Strnadlová, In: Kšajt, 2015, s.192)

Animácia v arteterapeutickom procese nachádza možnosť využitia predovšetkým u detí alebo u klientov, ktorí sa nevedia priamo vyjadriť. Je to dialóg v tretej osobe, kedy sa klient alebo terapeut identifikuje s výtvarným dielom, alebo jeho časťou a prostredníctvom nej komunikuje.

Koncentrácia je nachádzanie stredu osobnosti, ktorý môže skrývať podstatu problému. Je to vytváranie mandaly, ktorá je v arteterapii pomôckou ku koncentrácii a meditácii. Mandala môže pomáhať aj ako akási mapa do vnútornej reality. Človek si uvedomí, kde je jeho stred, resp. čo stojí v jeho centre.

Reštrukturalizácia v arteterapii predstavuje hľadanie a nachádzanie nových uhlov pohľadu, skladanie fragmentov pôvodného diela do nového obrazu. Šicková-Fabricsi (2016) uvádza postup nazvaný Transformácia čierneho stromu, pričom strom predstavuje negatívnu

emóciu. Dielo, kde dominuje čierny strom sa rozdelí na šesť častí, ktoré sa následne zostavia do novej kompozície a vytvoria nový obraz, ktorý sa môže dotvoriť a pomenovať verbálne.

Transformácia spočíva v prenesení vnímaných pocitov z jedného druhu umenia do oblasti iného umenia. Napríklad vnímanie hudby, alebo literárneho textu sa transformuje do výtvarnej podoby.

Rekonštrukcia je ideálna arteterapeutická technika pre všetky vekové kategórie a typy postihnutia. Pracuje sa pri nej s kolážou, či dokresľovanou kolážou, kedy si klient dotvára a rekonštruuje objekt do jemu vyhovujúcej podoby. Táto forma je vhodná aj pre deti s rôznym postihnutím, učí deti uvedomovať si, vnímať a pomenovávať časti vlastného tela.

1.4 Techniky a materiály

Terapeutické techniky pracujú priamo s témou (problémom klienta), alebo s dynamikou skupiny (ak je cieľom práca so skupinou). U týchto techník je predovšetkým dôležitá spätná väzba a komunikácia o výsledku činnosti, o zážitku klienta pri práci a prípadne i o tom, ako dielo pôsobí na ostatných členov skupiny.

Výber vhodného materiálu v arteterapii je dôležitým a smerodajným krokom a môže byť prvotnou zárukou zmysluplnej a cielenej arteterapeutickej intervencie. Materiály hrajú dôležitú rolu v celom arteterapeutickom procese a môžu uľahčiť alebo uvoľniť proces sebareflexie. Pre arteterapeuta je dôležité mať na výber veľký výber výtvarného materiálu. Každý výtvarný materiál má svoje limity, vlastnosti a štruktúry a nie s každým materiálom sa dá realizovať ľubovoľný projekt. Každý z výtvarných materiálov poskytuje inú dynamiku aj stratégiu spracovania.

V rámci arteterapie sa využívajú rôzne výtvarné techniky: plošné, priestorové a kombinované. Medzi plošné výtvarné techniky radíme kresbu, maľbu, koláže, teda práce, ktoré sa realizujú na ploche - dvojdimenzionálne. Za priestorové trojdimenzionálne výtvarné techniky považujeme modelovanie z hliny, piesku, plastelíny či tvorbu s ďalšími trojdimenzionálnymi materiálmi (plastika, socha či asambláž). Za kombinované techniky považujeme techniky, ktoré sú kombinované z predchádzajúcich.

Môže sa stať, že stretneme klienta alebo skupinu, pre ktorú sú niektoré techniky a materiály vyložene nevhodné. Telesne handicapovaným osobám napr. nemôžeme dať na spracovanie veľké množstvo sochárskej hliny, pretože by ich práca s ňou mohla príliš vyčerpať. Naopak, ak

chceme klienta aktivovať, môžeme dať napr. osobe s prílišnou sebakontrolou, zadanie akvarelovej techniky, kde sa tvorba ťažšie kontroluje a výsledok môže byť nepredvídateľný.

V maľbe pracujeme s akvarelom, temperovými a olejovými farbami, maľbou na mokrý papier či maľbou prstami. Maľovať v arteterapii môžeme rôznymi farbami, rozdiel v použití je vo výbere, ktorý je buď účelový a urobí ho arteterapeut, alebo diagnostický, kedy je v réžii klienta. „*Barva v arteterapii představuje také intenzitu a stav emočního života.*“ (Šicková-Fabrice, 2016, s. 189)

Kresbu používame hlavne pri diagnostike, môžeme pracovať aj s automatickou kresbou, alebo kresbou vo dvojici či v skupine. Kresba je v arteterapeutickom kontexte jedinečná tým, že disponuje časovou nenáročnosťou, spontánnosťou, pohotovosťou, intimitou a reflektuje aktuálne rozpoloženie kresliaceho.

Vďačnou a používanou technikou v arteterapii je koláž. Môžeme na ňu použiť čokoľvek od výstrižkov z časopisov cez osobné materiály klientov až po prírodné a odpadové materiály. Pri technike koláže ide o vytvorenie nového artefaktu z obrázkov alebo fotografií niekoho iného. Cieľom koláže je vniest' nový poriadok do chaosu, usporiadať množstvo podnetov a možností, ktoré sa klientovi ponúkajú.

Od koláže sa môžeme posunúť cez asambláž až po priestorovú tvorbu a vytváranie objektov. Hlina je materiálom, ktorý má vlastný terapeutický potenciál a patrí medzi najvhodnejší materiál na prelomenie bariér strachu, eliminovanie agresívneho chovania, rozvíjanie predstavivosti a v neposlednom rade aj ako materiál nahradzujúci verbálnu komunikáciu. Pôsobí ako kompenzácia chýbajúceho alebo poškodeného zmyslu (nevidomí, slabozrakí), dáva možnosť konkrétneho telesného vnímania (najmä deťom s mentálnym či telesným handicapom), posilňuje sebavedomie a má aj relaxačný potenciál. Modelovať však môžeme aj z plastelíny či cesta a obľúbené je aj odlievanie zo sadry (napr. častí tela) a kašírovanie.

„Terapeutické účinky mohou být zesilovány kombinováním, mísením a prostupováním jednotlivých výrazových prostředků. Tento způsob vyjadřování je velmi pozitivní pro léčebné procesy.“ (Babyrádová, 2016, s. 28)

Medzi základné pravidlá pre výber výtvarného materiálu pre arteterapeutickú prácu s deťmi, ktoré uvádza Pogády a kolektív, (1993) patria:

- neštruktúrovanosť a nekonvenčnosť média, ktoré uvoľňuje spontaneitu
- prihliadanie na vek, vývojový stupeň a psychickú problematiku klienta

- pri hodnotení a interpretácii kresby si treba uvedomiť možnosti poskytovaného materiálu

1.5 Arteterapeutický proces

Arteterapeutický proces spočíva v systematickom, cielenom a časovo vymedzenom slede akcií, ktoré sú určované arteterapeutickým vzťahom medzi terapeutom a klientom, arteterapeutickým plánom, arteterapeutickými cieľmi a prostriedkami arteterapeutickej intervencie. Arteterapeutický proces kladie na arteterapeuta vysoké nároky, ktoré vyžadujú flexibilitu, kreativitu a zodpovedný prístup. Samotný arteterapeutický proces má pre klienta liečebný a korektívny potenciál, môže rozvíjať vzťah s terapeutom, aktivizovať klienta a uľahčovať jeho sebavyjadrenie.

1.5.1 Arteterapeutický vzťah

Pre prácu arteterapeuta sú dôležité určité znalosti, schopnosti a osobnostné predpoklady, spoločné pre všetkých z oblasti pomáhajúcich profesií a navyiac predpoklady špeciálne. Arteterapeut by mal byť empatický, mal by dokázať navodiť atmosféru dôvery, mať morálne a etické predpoklady, mal by vedieť improvizovať a prepájať získané informácie do súvislostí, mal by mať schopnosť intuície a predvídať vývoj udalostí.

Dôležitou súčasťou metodicky dobre vedenej therapeutickej práce je sebareflexia vlastných pocitov, postojov a hodnôt terapeuta vzhľadom k osobnému životu a skúsenostiam. *„Pri terapii vychádza terapeut z vlastných osobných zkušeníostí, znalostí, dovedností, dosavadní praxe. Všetchny tyto faktory působí nejen na práci terapeuta, ale ovlivňují i terapeutický vztah a následně terapeutický proces.“* (Beníčková, 2011, s. 16)

Vzťah by mal byť založený na dôvere, rovnocennosti a úcte a terapeut by sa mal snažiť podporiť klientovu kreativitu, ktorá môže viesť k pozitívnym zmenám v jeho živote a pomôcť mu nájsť nové cesty k riešeniu jeho problémov. Arteterapeut ponúka klientovi nové techniky a možnosti výtvarného vyjadrenia a spoločne sa snažia porozumieť výtvarnej symbolike, myšlienkovým vzorcom a celej štruktúre klientovej osobnosti. Prostredníctvom výtvarných aktivít pomáha klientovi vytvoriť si určitý nadhľad a zmeniť pohľad samého na seba, zvýšiť

jeho sebavedomie a sebaúctu, naplniť prežívanie a akceptovanie svojich pocitov, byť slobodnejším a otvorenejším.

Dôležitá môže byť len samotná prítomnosť terapeuta, jeho otvorenosť a schopnosť počúvať svojho klienta (tj. využívať spätnú väzbu). Pre klienta je dôležité aby arteterapeut bol vyrovnanou osobnosťou, mal by poznať stratégie, s pomocou ktorých môže do výtvarného procesu vhodne zasahovať a zároveň si udržať istý odstup. (Campbellová, 2000)

1.5.2 Arteterapeutické stretnutie

Prvé stretnutie arteterapeuta s klientom, s ktorým má terapeuticky pracovať býva zásadné a kľúčové; a malo by byť dostatočne dlhé na obojstranné zoznámenie. Ide nielen o zoznámenie sa dvoch, či viacerých osôb, ale zároveň ide aj o zoznámenie sa s prostredím, v ktorom má postupne vznikáť vzťah a dôvera. Je vhodné vytvoriť si pravidlá (kontrakt) a stanoviť si zámer a cieľ arteterapeutických stretnutí. Zahájenie arteterapeutickej intervencie by malo začať reflexiou na aktuálny stav klienta a nadviazaním kontaktu. Arteterapeutické stretnutia sa zvyčajne delia na tri hlavné časti (Liebmann, 2010):

- uvoľňovacie cvičenie „rozohriatie“
- druhá časť je hlavná výtvarná činnosť
- tretia časť je riadeným rozhovorom, zameriava sa na vytvorený výtvarný objekt, ale aj na proces tvorby; klient rozpráva o svojich pocitoch, ktoré v ňom vyvolali a ako reflektujú jeho vnútorný svet

Je však dôležité vnímať, či má klient chuť o procese a diele hovoriť, alebo má potrebu vstrebávať svoje pocity v tichosti. Výber témy závisí od problému klienta a terapeut ju vyberá podľa individuálnych potrieb a cieľov; je vhodné aby výber témy klientovi vysvetlil a navodil tak pocit dôvery. Tematická výtvarná tvorba tiež pomáha pri prvých výtvarných pokusoch a dodáva pocit istoty. Zadaná téma by nemala pôsobiť obmedzujúco, naopak by mala poslúžiť k odstráneniu zábran a odkrytiu kreativity. Arteterapeut zásadne berie vážne výtvarný produkt klienta, zdieľa s ním celý proces, komunikuje s ním metaforickou rečou a pomáha mu nachádzať v ňom nové veci, významné pre pochopenie jeho vnútorného sveta. Problém sa vo výtvarnom diele zhmotňuje a tým umožňuje pozrieť sa naň s odstupom a pocitom oslobodenia. Zakončenie každého arteterapeutického stretnutia by malo prebiehať pokojne, motivačne a povzbudzujúco k ďalšiemu stretnutiu.

„Výtvarná produkce má silnější citovou výpověď než jsou slova. Umění je stav duše.“
(Rudolfová, In: Kšajt, 2015, s. 175)

1.5.3 Arteterapeutické ciele

Arteterapeutická stratégia smeruje predovšetkým k naplneniu stanovených arteterapeutických cieľov a zahŕňa v sebe voľbu metód a techník, ktoré uplatňuje arteterapeut. Ciele arteterapie všeobecne delí Marian Liebmann (2010) na individuálne a sociálne:

- k individuálnym cieľom priraduje tvorivosť, sebaaprežívanie, sebavnímanie, sebahodnotenie, poznávanie vlastných možností, rast motivácie, vlastnej slobody a celkovej osobnosti, vyjadrenie emócií, pocitov, práca s fantáziou, nadhľad, uvoľnenie a relaxácia
- medzi sociálne ciele radí vnímanie a prijímanie druhých ľudí, ich uznanie, nadväzovanie kontaktov, komunikácia, kooperácia, zdieľanie problémov, skúseností a vhl'adov, spoločenská podpora a dôvera, pochopenie vzťahov a vytváranie sociálnej podpory

Arteterapia je úspešne aplikovaná predovšetkým u detí, ktoré majú rôzne špecifické poruchy a postihnutia. Ciele arteterapie u detí popisuje (Šicková-Fabricsi, 2016):

- pomáhať pri nadviazaní kontaktu s dieťaťom
- umožniť nahliadnuť do jeho nevedomého sveta
- znížiť agresivitu a sexuálne napätie
- vytvoriť priestor pre impulzívne motorické aktivity
- napomáhať socializácii
- podporovať integráciu osobnosti

„Zajímá mně, co mi sděluje, že potřebuje, co si myslím, že potřebuje, a co skutečně potřebuje. Snažím se pomocí terapeutické i výtvarné metodiky dojít ke shodě všech těchto aspektů, a tak odstranit jeho potíže – nechuť žít, ztrátu smyslu života, smutek, úzkosti a někdy všechny potíže najednou.“ (Rudolfová, In: Kšajt, 2015, s. 176)

2 Detský autizmus

Autizmus, poruchy autistického spektra, alebo skratka PAS, pervazívne vývojové poruchy a ich skratka PVP. Všetky tieto termíny väčšinou vyjadrujú totožný jav. Detský autizmus (DA) patrí medzi pervazívne vývojové poruchy, ktoré sa prejavujú od ranného detstva a závažným spôsobom poškodzujú vývoj všetkých psychických a kognitívnych funkcií.

„Autizmus není něco, co osoba má, není to žádná ulita, ve které je osobnost uvězněna. Ve skořábce není schované normální dítě. Autizmus je způsob bytí. Autizmus je všepřonikající. Prostupuje každou zkušeností, celým vnímáním, každým smyslem, každou emoci. Autizmus je součástí existence. Osobnost se od autismu oddělit nedá.“ (Sinclair, In: Thorová, 2016, s. 31)

2.1 Vymedzenie pojmu detský autizmus

„Žádná z dílčích psychologických schopností, jako jsou verbální, percepční či paměťové schopnosti, ani jejich kombinace, neobjasňují podstatu problému, jakým je autizmus.“ (Hrdlička, Komárek 2014, s. 26)

Slovo pervazívny znamená všetkoprenikajúci a vyjadruje fakt, že vývoj dieťaťa je narušený do hĺbky a v mnohých smeroch. V dôsledku vrodeného postihnutia mozgových funkcií, ktoré dieťaťu umožňujú komunikáciu, sociálnu interakciu, predstavivosť, dochádza k tomu, že dieťa nedokáže vyhodnocovať informácie rovnako, ako iné deti. Mnoho detí vykazuje určitú mieru stereotypného, opakujúceho sa a kompulzívneho chovania vrátane zvláštnych záujmov. Frekvencia symptómov sa u každého dieťaťa veľmi líši. Niektoré schopnosti môžu úplne chýbať, iné sú výrazne zaostané. Symptómy sa kombinujú v nespočítateľných variáciách, a tak prakticky nenájdeme dve deti s rovnakými prejavmi. (Thorová, 2016)

Autizmus sa dá vysvetliť len v kontextoch kaskádovitej a recipročnej dynamiky mozgového vývoja. Dysfunkčný limbický systém neumožňuje naplnenie jedného z hlavných úloh ľudského vývoja – uvedomiť si integritu duševných a telesných procesov a pochopiť vlastnú existenciu. Hrdlička, Komárek (2014) rozlišujú štyri základné poruchy limbického systému (neurofunkčných mechanizmov):

- **„emotívna slepota“** v dôsledku neschopnosti rozoznávať afektívny význam podnetov

- **nezáujem o sociálne väzby**, charakteristický je nezáujem o pochvalu, odmenu či iné motivačné stimuly, objavuje sa stereotypné chovanie a bizarné prejavy úzkosti a autostimulácie
- **jednokanálové vnímanie**, nezvládanie integrácie senzorických vnemov a tak prevláda selektívne vnímanie
- v dôsledku porušenej integrácie je štvrtá porucha - **unisenzorická hypersenzitivita**, spočívajúca nadmernej aktivácii jednotlivých zmyslových centier (sluchové, zrakové)

2.2 Klinický obraz, vznik a diagnóza

Charakteristická je psychopatológia najmä v oblasti sociálnych vzťahov, reči a komunikácie a abnormálneho chovania, hry a záujmov. Vývoj detí s autizmom je oneskorený a v mnohých oblastiach aj kvalitatívne porušený a nerovnomerný. Autizmom sú častejšie postihnutí chlapci ako dievčatá, uvádza sa pomer 4-5:1. (Vágnerová, 2008)

Spektrum porúch sa objavuje v rôznej miere a podobe a radí sa k najťažším poruchám detského vývoja. Často býva zasiahnutý intelekt v rôznom rozsahu, od nadpriemeru pri Aspergerovom syndróme (AS) až po hlboké mentálne postihnutie. Pri týchto poruchách nejde ani tak o intelekt, ale skôr o schopnosť adaptability v rôznych oblastiach. Poruchy by sa mali prejaviť pred dovŕšením tretieho roku života, ale nemusia sa prejaviť v takej miere, aby si ich rodičia všimli. Postupom času sa prejavy z pravidla menia, objavujú sa výkyvy vo výkonoch v jednotlivých oblastiach a je nutné ku každému pristupovať individuálne (Bazalová, 2017).

Vágnerová (2008) uvádza, že autizmus vzniká dôsledkom organického poškodenia mozgu, ale jeho etiológia nie je jednoznačne vymedzená. Pre organický základ tejto poruchy svedčí aj skutočnosť, že deti s autizmom veľmi často trpia epilepsiou. Genetická podmienenosť vzniku autistickej poruchy bola opakovane potvrdená a predpokladá sa, že pre rozvoj tejto poruchy môžu mať význam gény lokalizované najmä na pohlavnom chromozóme X. Tiež prenatálne pôsobiace vplyvy môžu prispievať k vzniku autizmu a nedá sa vylúčiť, že môžu byť aj jeho priamou príčinou. Otázkou však stále zostáva, čo je primárnou príčinou autizmu.

Psychologické vyšetrenie detí s autizmom je z mnohých dôvodov veľmi náročné. Základom diagnózy autizmu, alebo príbuzných porúch je vždy (v každom veku) hlavne kvalitné

pozorovanie – ktoré je založené na dobrej znalosti obvyklých prejavov týchto porúch v jednotlivých etapách vývoja. Pre uľahčenie takéhoto pozorovania a čo najvčasnejšie zachytenie všetkých detí s autizmom bolo vytvorených množstvo špeciálnych metód. Závery vyšetrení by mali byť formulované tak, aby dávali priame vodítka pre terapiu a určenie optimálneho spôsobu vzdelávania dieťaťa. Výchova dieťaťa s autizmom je veľmi náročná úloha s maximálne dôležitá je preto od úplného začiatku predovšetkým dostatočná emočná opora a vedenie rodičov. Terapeutickou úlohou je pomôcť rodičom vytvoriť si realistické očakávania a podľa individuálnych potrieb dieťaťa ponúknuť niektoré špecifické terapeutické postupy, ktoré môžu zmierniť prejavy a dôsledky poruchy. Nedá sa však očakávať „vyliečenie“ autizmu ako takého. (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2015)

2.3 Prejavy detského autizmu

U všetkých typov pervazívnych porúch je narušené predovšetkým utváranie sociálnych vzťahov a schopnosť komunikácie. Pervazívna porucha je tiež charakterizovaná obmedzeným stereotypným opakujúcim sa repertoárom záujmov a aktivít. Problémy v týchto oblastiach sú tak závažné, že sa premietajú do celého života ľudí s poruchami autistického spektra. Britská psychiatrická profesorka Lorna Wing nazvala tieto hlavné problémové oblasti tzv. triádou autistického postihnutia. (Thorová, 2016)

2.3.1 Prejavy detského autizmu v sociálnej interakcii

Svoboda, Krejčířová a Vágnerová (2015) uvádzajú, že najväčšie postihnuté deti akoby neodlišovali živé od neživého, mnohokrát si akoby neuvedomujú prítomnosť druhých ľudí. Už najmenšie deti s autizmom sa bránia očnému kontaktu a nevyžadujú prítomnosť ani pomoc druhých. Narušené je vytváranie emočného puta k rodičom, môžu síce reagovať negatívne na separáciu od matky, ale ide skôr o odpor k zmene, ktorú takéto odlúčenie prináša. Niektoré deti (s ľahším stupňom poruchy) môžu postupne emočné vzťahy vytvárať a môžu mať aj záujem o nadviazanie priateľstva, ale nie sú schopní reciprocity, pretože nechápu pocity a potreby druhých. Viazne prispôsobenie chovania sociálnemu kontextu a nápadné je aj zlé používanie sociálnych signálov a slabá integrácia sociálneho chovania.

2.3.2 Prejavy detského autizmu v komunikácii a hre

Postihnutie býva rôznorodé, od neverbálnej komunikácie až po zdanlivo takmer nenarušený verbálny prejav. Chýba pochopenie komunikácie ako prostriedku k dosiahnutiu niečoho. Rozvoj reči býva oneskorený a aj u tých detí, kde sa použiteľná reč vyvinie, býva podivná a nápadná. Verbálny prejav detí s autizmom obsahuje nápadné echolálie (tj. mechanické opakovanie toho, čo povedal druhý človek), zámenu osobných zámen (tj. hovoria o sebe v druhej alebo tretej osobe). Typická je aj verbálna stereotypia (tj. používanie rovnakých slovných obratov, napr. tých čo dieťa počulo v televízii). Reč nesie malý komunikačný význam, nechápu zmysel niektorých slov či viet. Rovnako býva postihnutá aj neverbálna zložka komunikácie, je potlačená až vymiznutá gestikulácia a aj mimike chýba komunikačný význam, je plochá a nevyjadruje aktuálne dianie okolo ani potreby dieťaťa.

„Reč dětí někdy připomína „robota“ svou monotónností, bezpřízvučností, neemotivností.“
(Hrdlička, Komárek 2014, s. 37)

Od ostatných detí sa deti s autizmom líšia aj deficitom v schopnosti hrať sa – postrádajú tvorivosť a fantáziu v myslení. Hračky využívajú neobvyklým spôsobom, časté je stereotypné sústredenie na detail (napr. otáčanie kolies na aute) alebo na nefunkčné aspekty hračiek, ako je ich ovoniavanie alebo olizovanie. Mnoho detí má pri hre stereotypné prejavy, rado sa točí, alebo točí vecami, skladá predmety do radu, obľúbené sú mobilné telefóny, tlačítka, dinosaury, čísla či vesmír. Pri jednej hre vydržia hodiny, dni, ale aj roky a zmeny zle znášajú.

2.3.3 Prejavy detského autizmu v chovaní a záujmoch

Deti s autizmom vyzerajú zdravo, je mnohokrát ťažké vysvetliť okoliu, že sa nevhodne chovajú nie z dôvodu nevychovanosti, ale preto, že majú autizmus. (Bazalová, 2017)

U detí s autizmom dominuje stereotypné lipnutie na nemennosti života a prostredia, niekedy len malá zmena v prostredí, či obvyklom dennom programe dokáže vyvolať výbuch hnevu. Problematické je aj vizuálne vnímanie, majú problém si zapamätať vzhľad druhej osoby. Môže sa vyskytovať precitlivenosť na rôzne podnety, najčastejšie na zvuky, dotyky, pachy či chuť potraviny, na ktorú mávajú neprimerané reakcie (krik, afekt, zapchávajú si uši). Naopak majú zvýšenú odolnosť voči bolesti, čo môže viesť k neopatrnému, sebazraňujúcemu chovaniu až sebapoškodzovaniu. Takéto autoagresívne reagovanie môže nastať aj v dôsledku silného

preťaženia zmyslov a môže dieťaťu poskytnúť určitú úľavu a uvoľnenie v situácii napätia. (Vágnerová, 2008)

Pre okolie sú nápadné motorické, voľné stereotypné, opakujúce sa pohyby rúk, prstov alebo celého tela, ktoré nemajú žiadny zrejmi účel. Objavujú sa často v situáciách preťaženia, stresu alebo úzkosti a slúžia najmä k uvoľneniu napätia. Nápadná je aj výrazná nerovnomernosť vývoja v oblasti motoriky, niekedy môžu byť pohybovo veľmi obratné, ale časté sú aj dyspraktické ťažkosti a abnormality (problémy s rovnováhou, chôdza po špičkách).

Deti s autizmom majú v niektorých prípadoch výnimočnú mechanickú pamäť a dokážu presne memorovať rôzne texty po prvom vypočutí (básničky, pesničky, rozprávky, dialógy, číselné rady). „*Fascinujúcim jevem bývajú tzv. ostrúvky špeciálnych schopností, ktoré kontrastujú s celkovou nízkou úrovňou praktických schopností u autistů.*“ (Hrdlička, Komárek 2014, s. 38)

2.4 Prognóza

Príznaky detského autizmu sú najvýraznejšie v období tretieho až piateho roku života. V dobe nástupu školskej dochádzky môžeme u detí s autizmom predsa len pozorovať určité rozlišovanie vo vzťahu k rodičom a k ostatným ľuďom. U menej postihnutých detí dochádza v priebehu školskej dochádzky k získaniu určitých komunikačných a sociálnych schopností. V adolescencii môžeme u niektorých detí pozorovať zhoršenie behaviorálnych prejavov a aj v dospelosti pretrvávajú výrazné ťažkosti v sociálnych situáciách a to dokonca aj u menej postihnutých jedincov. Približne dve tretiny autistov zostane aj dospelom veku trvale závislých na starostlivosti rodiny alebo inštitúcie a len asi tretina má predpoklad aspoň čiastočnej samostatnosti. To či sa tieto predpoklady rozvinú, závisí zásadne na ponuke špeciálnych programov – včasná diagnostika a včasná intervencia a dlhodobé edukačné, terapeutické a rehabilitačné programy. Takisto zaradenie do špeciálnych podporných programov zameraných na chránené pracovné prostredie a bývanie výrazne zlepšuje sociálnu prognózu autistov. (Hrdlička, Komárek 2014)

Dieťaťu je potrebné pomôcť štruktúrovať jeho prostredie a upraviť denný program, tak aby sa eliminovali zbytočné negatívne reakcie a je tiež dôležité tieto deti naučiť sociálne nevyhnutné schopnosti a umožniť im dosiahnuť prijateľnú adaptáciu. Pre prácu s deťmi s autizmom sú vytvorené špeciálne behaviorálne – edukačné programy, napr. metóda TEACCH. (Vágnerová, 2008)

Ďalším intervenčným programom je terapia ABA (aplikovaná behaviorálna analýza), ktorú vo svojej publikácii popisuje Thorová (2016), ako najrozšírenejší a najlepšie overený prístup ktorý sa u detí s PAS používa. Je to program, ktorý vychádza z princípov behaviorálnej terapie a cieľom ktorého je úprava emočného a sociálneho chovania, pričom sa veľmi výrazne pracuje s pozitívnymi odmenami a systematicky sa posilňujú chcené prejavy. Žiaduce správanie potom pomáha samotnému dieťaťu začleniť sa do okolia a komunikovať s ním.

Bazalová (2017) uvádza, že je stále nedostatok odborníkov na diagnostiku PAS, z čoho plynú dlhé objednávacie lehoty, počas ktorých nemá rodič nárok na finančnú ani inú podporu a zahájenie intervencie. Deti s autizmom môžu byť v predškolskom veku zaradené do špeciálnych materských škôl a neskôr do špecializovaných vzdelávacích zariadení či základných škôl, ale nie je dostatok zariadení špecializovaných na PAS v dospelosti, možností pracovného zaradenia a zariadenia, kde by si vedeli poradiť s agresívnym chovaním. Chýba psychologická podpora rodiny, hlavne v začiatkoch po zistení diagnózy, a podporné mechanizmy jej postupného prijatia, je potrebné terapeuticky pracovať s psychikou súrodencov, vzťahom manželov a celkovým fungovaním rodiny. Rodičia sú dôležitými spolupracovníkmi v terapeutických a výchovných programoch.

2.5 Iné poruchy v rámci autistického spektra

Úplne typický skorý detský autizmus, ktorý sme popisovali v predchádzajúcej časti, je v skutočnosti vzácnejší ako iné obrazy, ktoré sa mu veľmi podobajú, ale v niektorých ohľadoch sa líšia. V rámci autistického spektra rozlišujeme okrem tohto autizmu ešte (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2015):

- atypický autizmus
- iná dezintegračná porucha v detstve, resp. Hellerov syndróm
- Aspergerov syndróm a schizoidná porucha v detstve
- Rettov syndróm
- prechodné autistické syndrómy

Atypický autizmus sa líši buď dobou vzniku (nástup po 3. roku života), alebo ak nie sú naplnené všetky tri okruhy diagnostických kritérií. Najčastejšie sa jedná o deti s ťažkými stupňami mentálnej retardácie u ktorých sa nemôžu špecifické disfunkcie úplne prejaviť.

Iná dezintegračná porucha v detstve, známa ako aj **Hellerov syndróm**, je charakteristická počiatocným obdobím normálneho vývoja do dvoch rokov života dieťaťa a nástup choroby začína okolo tretieho až štvrtého roku života. Dôležitým príznakom je rýchla progresívna strata skôr získaných schopností, predovšetkým reči a motoriky. Deti s touto poruchou sú viac mentálne retardované, agresívnejšie a neprejavujú záujem o repetitívnu hru než deti s detským autizmom. Klinický obraz býva závažnejší a prognóza je horšia ako u detského autizmu. (Hrdlička, Komárek 2014)

Aspergerov syndróm (AS) je charakteristický disharmonickým vývojom osobnosti, kde prevažuje porucha v sociálnej interakcii a komunikácii. Nie je narušený vývoj reči ani inteligencie, i keď reč býva formálne správna, je u takto postihnutých detí nápadná. Býva monotónna, monologická a s pedantným dôrazom na správnosť použitia jazyka. Ich záujmové zameranie je tiež nápadné, veľmi špecifické a stereotypné. U detí s AS je nápadná aj motorická neobratnosť. Existujú aj rozdiely v sociálnom fungovaní - hoci bývajú deti s AS tiež sociálne izolované, podobne ako aj deti s autizmom, na rozdiel od nich sú si toho vedomé a takáto izolácia môže byť pre ne frustrujúca. Prognóza je považovaná za relatívne lepšiu než u pacientov s autizmom. (Vágnerová, 2008)

Rettov syndróm postihuje iba ženské pohlavie, trpí ním 0,007% narodených dievčat. Príčina syndrómu je genetická. Počiatocný vývoj býva v norme, až v období medzi 6. a 18. mesiacom dochádza k spomaleniu rastu hlavičky, ubúdaniu osvojených schopností a motorický vývoj sa spomaľuje. Vývojová regresia nastáva v období 1.- 4. rokov, dieťa postupne stráca už naučené schopnosti, zhoršuje sa schopnosť chôdze a dochádza k úplnej strate úchopových schopností rúk. Môžu sa začať vyskytovať epileptické záchvaty. V súvislosti s Rettovým syndrómom sa hovorí o pásme ťažkej a hlbkej mentálnej retardácii. Prognóza ochorenia je veľmi nepriaznivá a už v predškolskom veku sa stabilizuje závažné a trvalé postihnutie. (Thorová, 2016)

Prechodné autistické syndrómy sú obecné vzácnejšie ako prípady pervazívnych vývojových porúch, ale ich možnosť je nutné zvážiť najmä pri neskoršom rozvoji a krátkom trvaní poruchy. Niekedy je prechodné obdobie autistických prejavov súčasťou inej diagnózy napr. na začiatku vývoja Rettovho syndrómu, alebo niektorých degeneratívnych ochorení. Vzácne sa stretáme s prechodným autizmom ako reaktívnej poruchy – najčastejšie pri ťažkej emočnej deprivácii alebo reakciu na predčasnú separáciu od matky. (Hrdlička, Komárek 2014)

Praktická časť

3 Stanovenie cieľov, hypotéz, techník a metód

V tejto časti absolventskej práce sa zameriam na stanovenie cieľov, výber techník a metód použitých pre výskum. Arteterapia s klientami s autistickým spektrom vychádza z rôznorodosti prejavov tejto skupiny ľudí. Odbornej literatúry o arteterapii s touto skupinou klientov je málo, ako uvádza Šicková-Fabricsi (2016) deťom s autizmom sa arteterapeuticky venuje Nesnídalová a Sacks, ktorí popisujú mimoriadne výtvarné schopnosti u týchto detí. Aj preto je veľmi dôležitá arteterapeutická činnosť s týmito deťmi, ktoré majú problémy komunikovať sami so sebou a s okolím a zaznamenávať jednotlivé arteterapeutické stretnutia.

3.1 Ciele

Hlavným cieľom absolventskej práce je zostavenie a overenie arteterapeutických techník a cvičení, ktoré by viedli ku kompenzácii chýbajúcich schopností verbálnej komunikácie, sociálnych kompetencií a k celkovému rozvoju osobnosti dieťaťa s autizmom.

Ďalším cieľom je zhodnotenie účinnosti individuálnej arteterapie na podporu rozvoja schopností, ktoré sú menej rozvinuté, vychádzajúc z individuálnych predpokladov u jednotlivých klientov:

- podpora rozvoja schopnosti verbálnej a neverbálnej komunikácie
- podpora rozvoja schopností jemnej motoriky
- podpora rozvoja úrovne percepcie
- podpora rozvoja úrovne pozornosti, schopnosti sústredenia a spolupráce

Vedľajším cieľom práce je tiež sledovať zmeny v oblasti chovania detí a zhodnotiť tak vplyv arteterapeutického pôsobenia na upokojenie agresívneho správania, obmedzenie stereotypných vzorcov a uvoľnenie napätia.

3.2 Hypotézy

Počas priebehu arteterapeutickej intervencie boli overované tieto hypotézy:

- Môže arteterapia u klienta s detským autizmom pôsobiť na celkový rozvoj jeho osobnosti (schopnosť komunikácie, percepciu, motoriku)?
- Podarí sa vďaka tvorivému arteterapeutickému procesu zmierniť nevhodné a stereotypné chovanie u klientov s detským autizmom?
- Môže arteterapia klientom s detským autizmom poskytnúť priestor na vyjadrenie emócií, pocitov, nálad a potrieb a vytvoriť priestor na relax?

3.3 Techniky a metódy

Arteterapeutická práca s deťmi s autizmom by mala byť rôznorodá, tak ako je rôznorodá táto klientela a každopádne by mala byť individuálna, prispôbena veku, schopnostiam a preferenciám dieťaťa. Deti s autizmom nerozumejú abstrakcii, majú problém nielen s vnímaním, ale aj s imitáciou, preto je vhodné, aby boli cvičenia spočiatku jednoduché, aby nedochádzalo k frustrácii z neúspechu. (Nesnidalová, 1994)

Je dôležité aby výber námetu vychádzal z oblasti záujmu dieťaťa na ktoré je fixované. Z množstva výtvarných techník je najlepšie využiteľná tematická alebo voľná maľba, koláž, haptické techniky napr. otláčanie rôznych štruktúr alebo častí tela, modelovanie a kaširovanie. Vhodné je využívanie veľkých plôch výtvarného materiálu, obkresľovanie častí tela alebo celej postavy a tak rozvíjanie sebavnímania. Niektoré deti, ktoré nemajú vôbec tvorivý potenciál, môžu postupovať podľa naučených štruktúrovaných šablón, ktoré im prinášajú rovnakú radosť ako deťom, ktoré pracujú s kreativitou. (Thorová, 2016)

Ako motivácia k výtvarnej činnosti je dôležitá vizuálna podpora, ktorá prebieha formou napodobňovania a zrkadlenia alebo paralelnej činnosti. Scenár intervencie by mal byť konkrétny a mal by využívať vhodné pomôcky a materiál, zdieľaná a simultánna činnosť posilňuje iniciatívu dieťaťa. (Beyer, Gammeltoft, 2006)

Pre spracovanie výskumu v praktickej časti absolventskej práce sú využité nasledovné metódy:

- štúdium odbornej literatúry z oblasti arteterapie a oblasti detského autizmu
- analýza dokumentov klientov (IVP, anamnestický dotazník, správa zo psychologického a špeciálnopedagogického vyšetrenia, logopédie atď.)

- rozhovory s učiteľkami, psychologičkou, špeciálnou pedagogičkou, sociálnym a rehabilitačným terapeutom a rodičmi
- zúčastnené pozorovanie
- písomné zaznamenávanie priebehu každého stretnutia s klientom
- videozáznamy a fotodokumentácia

4 Arteterapeutické stretnutia

Táto časť oboznámi čitateľa s prostredím, kde arteterapeutické stretnutia prebiehali, s prípravou arteterapeutických stretnutí a s anamnézami jednotlivých klientov, s ktorými som pracovala. Zameriam sa na podrobný popis vybraných arteterapeutických stretnutí s každým klientom a na príkladoch kazuistík uvediem možnosti a dôvody ich využitia pri práci s detským klientom s autizmom.

4.1 Charakteristika zariadenia

Špecializované zariadenie, Trenčianske autistické centrum pre deti **PROAUTIS**, je súčasťou občianskeho združenia AUTIS a bolo založené a zaregistrované Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky v roku 2012. Už samotný názov v sebe nesie myšlienku pomáhať deťom s autizmom a ich rodinám. Hlavným cieľom združenia je sociálna a humanitárna starostlivosť rizikovej skupine populácie a to najmä deťom s autistickým syndrómom, ich rodičom, ale aj širokej verejnosti.

Centrum ponúka služby predškolského zariadenia pre deti vo veku od 2 do 7 rokov a nachádza sa v horskom prostredí obce Soblahov. Kapacita centra je 15 detí. Zariadenie okrem interiérových priestorov ponúka hlavne krásnu prírodu s možnosťou plnohodnotného využitia pre rôzne exteriérové aktivity.

Zariadenie PROAUTIS disponuje pracovníkmi, ktorí sú zárukou odbornosti a kvality a poskytuje deťom s autizmom terapeutickú činnosť a poradenstvo ako podporu vo výchovno-vzdelávacom procese, sociálnu terapiu, sociálnu rehabilitáciu, psychoterapeutickú činnosť a špeciálne terapie ako sú muzikoterapia, arteterapia, canisterapia, felinoterapia a hypoterapia.

V priestoroch autistického centra doposiaľ nebolo možné arteterapeutickú činnosť plnohodnotne a kvalitne realizovať pre nedostatok priestoru. V súčasnosti však prebieha projekt

Arteterapeutická dielňa, tj. rekonštrukcia priľahlej budovy, nachádzajúcej sa na pozemku centra, ktorá bude slúžiť pre arteterapeutickú činnosť.

Centrum ďalej zaisťuje deťom rozvoj sociálnych zručností, učenie sa praktickým veciam, relaxačnú a oddychovú činnosť, ktorá slúži na celkové uvoľnenie, relax a oddych. Každé dieťa má vypracovaný individuálny plán intervencií a riešení, ktorého obsah i cieľ je prispôsobený individuálnym potrebám a osobnosti dieťaťa. Pre prácu s deťmi je v centre využívaná vizualizácia a štruktúrované učenie na úrovni porozumenia obrázkovým symbolom, v zmysle princípov metódy TEACCH, ABA terapia a taktiež multifunkčná metóda SNOEZELEN.

Cieľom výchovy detí je rozvíjanie ich individuálnych schopností, vedomostí a zručností, ktoré sú potrebné pre ich praktický život a maximálne možné integrovanie sa do spoločnosti, pričom východiskom je jedinečnosť každého dieťaťa, aktívne učenie a začleňovanie do skupiny a kolektívu. (www.autis.sk)

4.2 Príprava terapeutických stretnutí

V septembri 2018 som sa stretla s riaditeľkou autistického centra pre deti PROAUTIS a oboznámila som ju so svojim zámerom, ponukou arteterapeutických stretnutí s deťmi v ich centre. V rozhovore mi vysvetlila situáciu, činnosť a ciele centra a spoločne sme sa dohodli na spolupráci a účasti detí z ich centra na výskume pre moju absolventskú prácu. Podmienkou bolo, oboznámiť sa pred zahájením prvých stretnutí s deťmi, s ich prejavmi a chovaním, aby som bola na arteterapeutické stretnutia dobre pripravená a vedela, aké situácie môžu nastať. V priebehu prvého mesiaca som deti najmä pozorovala, ako reagujú na neznámu osobu a ako prijímajú zmenu v ich inak stereotypnom režime dňa. V tomto období som sa zúčastnila celodenného vzdelávacieho kurzu „Špecifiká zmyslového vnímania u detí s autizmom a stratégie jeho rozvoja“, aby som sa bližšie oboznámila s problematikou detského autizmu. Pri tejto príležitosti som mala možnosť nahliadnuť do arteterapeutického ateliéru v autistickom centre ANDREAS v Bratislave a tiež nahliadnuť na arteterapeutické stretnutie s klientom s detským autizmom, čo mi prinieslo niekoľko cenných podnetov. Ďalej som si v tomto období pripravila technické a materiálové vybavenie v miestnosti, v ktorej mali arteterapeutické stretnutia prebiehať a vytvorila som kartičky so symbolom, ktorý bude vyjadrovať naše arteterapeutické stretnutia a ktorý bude zaradený do obrázkového systému denného plánu detí. Taktiež som si pripravila pracovnú lištu s pravidlami chovania a symbolmi činností, podľa ktorých budem arteterapeutické stretnutia aktuálne štruktúrovať. Po konzultácii so špeciálnou

pedagogičkou a psychologičkou, ktoré v centre pôsobia, som sa pre výskum vo svojej absolventskej práci zamerala na štyri najstaršie deti v centre, v rámci ich prípravy na vstup do 1. ročníka na základnej škole. Oslovila som ich zákonných zástupcov a získala informovaný súhlas so spracovaním citlivých údajov v rámci absolventskej práce. Nasledovala príprava, zostavenie **arteterapeutického plánu** a stanovenie cieľov, aplikované jednotlivo pri práci s každým klientom.

Dokumentácia:

- štúdium odbornej literatúry z oblasti detského autizmu
- zostavenie kazuistík, naštudovanie dokumentov jednotlivých klientov (IVP, anamnestický dotazník, správa zo psychologického a špeciálnopedagogického vyšetrenia, logopédie atď.)
- využila som rozhovory s učiteľkami, psychologičkou, špeciálnou pedagogičkou, sociálnym a rehabilitačným terapeutom a rodičmi

Ciele:

- **krátkodobým cieľom** je nadviazanie verbálnej a neverbálnej komunikácie s klientom, precvičenie jemnej motoriky, upokojenie agresívneho správania, uvoľnenie napätia a celková relaxácia
- **dlhodobým cieľom** je upevňovanie vzťahu medzi terapeutom a klientom a získanie dôvery, obmedzenie agresívnych prejavov a stereotypných vzorcov, podpora rozvoja úrovne percepcie, pozornosti, schopnosti sústredenia sa a spolupráce

Výber **výtvarných prostriedkov**, techník a námetov cvičení som volila s individuálnym prístupom k jednotlivým klientom, vychádzajúc z oblasti záujmu, na ktorý je klient fixovaný. Z výtvarných techník vhodných pre deti s autizmom som využila voľnú maľbu a kresbu, koláž, bublinkovanie, otláčanie rôznych štruktúr, prírodných materiálov alebo častí tela, modelovanie. Pred každým stretnutím som si pripravila niekoľko alternatív, ak by vzhľadom k aktuálnemu naladeniu klienta, bolo niektoré naplánované cvičenie a techniku nutné zmeniť už počas priebehu stretnutia.

Arteterapeutické stretnutia sa uskutočňovali s každým klientom individuálne, v priestoroch autistického centra, v miestnosti určenej na špeciálne terapie, po dobu 6. mesiacov. **Časový harmonogram** stretnutí je rozložený v intervale 1x za 14 dní s každým klientom, v dĺžke 30

minút v dopoludňajších hodinách. Dieťa som si vyzdvihla v triede a po skončení stretnutia som ho do triedy odviedla.

Každé arteterapeutické stretnutie bolo po ukončení popísané a zhodnotené. Ako pomôcku pre **záznamovú dokumentáciu** a popis jednotlivých stretnutí, som si pre účel absolventskej práce, zvolila submodel 13P Mgr. Marie Beníčkovej, Ph.D. z metodiky muzikoterapeutickej intervencie u klientov so špecifickými poruchami učenia. (Beníčková, 2011)

4.3 Kazuistiky

Cieľovú skupinu pre arteterapeutické stretnutia tvoria štyri najstaršie deti v autistickom centre, ktoré sú v tomto školskom roku v príprave na vstup do 1. ročníka na základnej škole. V tejto časti podrobne popisujem ich osobné anamnézy, pričom vychádzam z naštudovaných dokumentov jednotlivých klientov (anamnestický dotazník, správa zo psychologického a špeciálnopedagogického vyšetrenia, logopédie atď.) a z rozhovorov s učiteľkami, psychologičkou a špeciálnou pedagogičkou, ktoré som absolvovala v rámci prípravy na arteterapeutické stretnutia.

4.3.1 Paťko

Vek: 7 rokov

Diagnóza: Pervazívna vývojová porucha - detský autizmus (F84.0)

Rodinná anamnéza:

Dieťa je z gemín, má brata (z gemín) ktorý navštevuje materskú školu a staršieho brata, ktorý navštevuje základnú školu. Paťko vyrastá v úplnej rodine, rodičia i súrodenci sú zdraví. Obaja rodičia majú vysokoškolské vzdelanie, otec je zamestnaný vo vojenskej správe a matka v dôsledku Paťkovej diagnózy poberá opatrovateľský príspevok. Na výchove sa aktívne podieľajú obaja rodičia.

Zdravotná a vývojová anamnéza:

Dieťa je z dvojčiek, narodené v 37. týždni, veľmi komplikovaný pôrod pre zdravotný stav matky. Neskôr dieťa prekonalo ťažký zápal ušíek. Psychomotorický vývin do 1,5 roka v norme,

po 1. roku sa objavili protoslová, od 1,5 roka sa vývin reči zastavil. Dieťa je sledované u pedopsychiatra a pedoneurológa a je v pravidelnej starostlivosti logopéda. V 3. rokoch bola potvrdená diagnóza detský autizmus (ťažkosti v oblasti komunikácie, špecifické záujmy, slabé sociálne interakcie, výberovosť).

Sociálna anamnéza:

Dieťa od septembra 2017 denne navštevuje špeciálne zariadenie pre deti s autizmom PROAUTIS (intenzívna špeciálnopedagogická terapia s individuálnym vzdelávacím a denným plánom na rozvíjanie deficitných oblastí dieťaťa) a Centrum včasnej intervencie Trenčín.

Kognitívna oblasť/myslenie, pamäť, pozornosť, predstavivosť:

Pozornosť dieťaťa je kolísavá, ak ho aktivita nezaujíma, treba častejšie striedať činnosti. Vnímanie je zamerané na objekty záujmu, pracovné správanie sa vytvára (dieťa dokáže počas práce sedieť za stolom). Porozumenie slovnej inštrukcii je oslabené, dieťa je motivované úspechom, slovnou pochvalou. Vyhovuje mu v úlohových situáciách štruktúra a vizualizácia, predstavivosť je oslabená vo všetkých zložkách. Pamäť má veľmi dobrú, z veľkej časti však mechanickú. V myslení absentuje logika, často aktivity rieši podľa seba, nie podľa pokynov.

Psychomotorická oblasť/jemná a hrubá motorika:

Hrubá motorika je bez väčších nápadností. Paťko preferuje pravú ruku, koordinácia oboch rúk je primeraná veku. Grafomotorické cvičenia mu veľmi nejdú, úchop ceruzky je nesprávny, nebavia ho. Rád vkladá a ukladá predmety, najmä kocky na svoje miesta, vyberá ich a prekladá. Spontánna kresba je na úrovni mechanickej čmáranice. Pri každej činnosti vydrží len chvíľu.

Senzomotorická oblasť/zrak, sluch, hmat, čuch:

Paťko rád sleduje rozprávky, hrá hry na tablete, čiastočne nadväzuje očný kontakt pri práci. Nerád počúva spievané piesne, zapcháva si pri tom uši a rozplače sa. Na svoje meno a známe pokyny reaguje, svoje meno zopakuje, má rád fyzický kontakt, nevadí mu.

Komunikácia, sociálne zručnosti, emócie:

Aktuálne Paťko používa v komunikácii ojedinelé slová, alebo časti textu v anglickom jazyku. Cielený očný kontakt netvorí. Ak niečo chce, použije svoje gestá. Pod vplyvom negatívnych podnetov (precitlivosť na zvuky) je agresívny voči okoliu. Radosť prejavuje búchaním päste do brady a smiechom. Zdieľaná pozornosť je neprítomná, sociálne zručnosti sú

oslabené, nežiada, nepodáva, iba ak je to v centre jeho záujmu. Mimika je plochá, bez zvuku, empatiu neprejavuje.

Sebaobslužná oblasť:

Paťko sa dokáže najesť samostatne s lyžicou a vidličkou, jedálničiek je výberový, napije sa z pohára, fľaše, slamky. Čistotu udrží, chodí sám na WC, vyzuje sa, vyzlečie dolnú časť oblečenia, dokáže rozopnúť zips. Samoobslužné činnosti sú vo fáze fixovania.

Paťko má niekedy agresívne prejavy, býva nervózny, ťažko sa upokojuje. Niektoré ponúknuté aktivity odbije, alebo odmietne, je mnohokrát ťažké ho motivovať. Problematické je nadviazanie očného kontaktu, ktorý je minimálny. Pokiaľ sa s ním pracuje individuálne, dôsledne a s kludným vedením, je šikovný a darí sa mu.

4.3.2 Timur

Vek: 7 rokov

Diagnóza: Porucha z autistického spektra - detský autizmus (F84.0)

Rodinná anamnéza:

Timur pochádza z úplnej rodiny, kde aktívne fungujú obaja rodičia. Matka i otec pracujú na plný úväzok, obaja majú vysokoškolské vzdelanie. Timur má staršieho brata, ktorý bez problémov navštevuje základnú školu. Vzťahy v rodine sú dobré, obaja rodičia sa podieľajú na výchove rovnakou mierou. Rodina žije v rodinnom dome.

Zdravotná a vývojová anamnéza:

Psychomotorický vývin dieťaťa oneskorený. Vývin reči začal v období 11. mesiacov – protoslová, následne však nastal regres v oblasti vývinu reči – prestal používať slová, ktoré mal predtým osvojené. Neskôr začal používať neologizmy, komunikácia pomocou celých pasáží z básničiek a iných textov. Dieťa má atopický ekzém a je sledované u dermatológa a preventívne aj u kardiológa v dôsledku slabého šelestu po narodení. Je tiež sledované u pedopsychiatra a zaradené je do logopedickej terapie. V 4. rokoch bola uzatvorená diagnóza detský autizmus.

Sociálna anamnéza:

Dieťa od septembra 2018 denne navštevuje špeciálne zariadenie pre deti s autizmom PROAUTIS, kde dvakrát do týždňa absolvuje individuálnu špeciálnu terapiu so špeciálnym pedagógom.

Kognitívna oblasť/myslenie, pamäť, pozornosť, predstavivosť:

U Timurka sú prítomné náznaky myšlienkových stereotypí, pamäťový proces funguje výberovo, je zameraný na typ informácií, ktoré ho zaujímajú, veľmi dobre je vyvinutá najmä sluchová pamäť. V rámci edukačnej činnosti často automaticky uplatňuje vlastné stereotypie, pozornosť je rozptýlená, závislá od momentálnej schopnosti koncentrácie a záujmu o danú činnosť. Hra je izolovaná, sprevádzaná manipuláciou predmetov, pobehovaním a vydávaním zvukov. Porozumenie v rámci jednotlivých slov a viet je zachované.

Psychomotorická oblasť/jemná a hrubá motorika:

Úchop písadla je slabší, oblasť kreslenia/maľovania nepatrí medzi jeho obľúbené činnosti, u Timurka je dominujúca pravá ruka, koordinácia oboch rúk je primeraná veku. Preferuje modelovanie a stavanie stavebníc. Pohybovo je zdatný, rád skáče, behá a prejavuje záujem o hudobno – pohybové aktivity.

Senzomotorická oblasť/zrak, sluch, hmat, čuch:

Timurko neprejavuje hypersenzitivitu na zvuky, naopak vyhľadáva hračky doplnené o zvukové efekty, má rád spev, tanec a hru na hudobné nástroje. Je nadaný v oblasti spevu a dokáže (pokiaľ má záujem) veľmi pekne a precítene spievať a recitovať napočúvané texty.

Komunikácia, sociálne zručnosti, emócie:

Timurko je temperamentnej povahy, dokáže prejavovať emócie, pozitívny vzťah k iným deťom je výberový. Svoju nesympatiu prejavuje intenzívne verbálne a často aj fyzicky. Rád sa zapojí do hry, ktorú vykonáva iné dieťa, ale jeho prístup je neprimeraný a nevhodný. Fyzický kontakt – objímanie nenadväzuje spontánne, no takémuto kontaktu zo strany dospelšej osoby sa nebráni i keď ho privádza do rozpakov. Pri individuálnej práci sa jeho vedomostná stránka ukazuje byť na veľmi dobrej úrovni, zvláda vypracovať dané úlohy podľa pokynov.

Sebaobslužná oblasť:

Timurko sa dokáže samostatne najesť, jedálničiek je výberový, pije z pohára, ale preferuje fľašu. Chodí sám na WC. Dokáže sa samostatne obliecť/vyzliecť a obuť s pomocou.

V nadväzovaní sociálnych vzťahov najmä s deťmi badať výrazné špecifické odchýlky, forma Timurkovho kontaktu s deťmi je prudká, sebaapresadzujúca, často agresívna. V rámci sociálneho kontaktu lepšie vychádza s dospelými. Veľmi výrazne prejavuje svoju emóciu, výraznou črtou je jeho neustále rozprávanie (repliky a zvuky z rozprávok, hier).

4.3.3 Vilko

Vek: 7 rokov

Diagnóza: Porucha autistického spektra - detský autizmus (F84.0) v obraze vysokofunkčného autistického dieťaťa – ľahká porucha autistického spektra

Rodinná anamnéza:

Vilko pochádza z úplnej funkčnej rodiny, rodičia majú vysokoškolské vzdelanie. Vilko má mladšieho brata, s ktorým veľmi dobre vychádza. Vzťahy v rodine sú príjemné, obaja rodičia sú zdraví. Vilko má veľmi pozitívny vzťah k dedkovi, ktorý sa mu intenzívne venuje a aktívne sa zapája do vzdelávania a výchovy.

Zdravotná a vývojová anamnéza:

Psychomotorický vývin dieťaťa oneskorený prebiehal v norme, značne oneskorený a narušený vývin reči expresívnej zložky reči i porozumenia. Dieťa je sledované v psychologickej a logopedickej ambulancii.

Sociálna anamnéza:

Dieťa od septembra 2018 denne navštevuje špecializované centrum pre deti s autizmom PROAUTIS, kde má doporučené dvakrát do týždňa absolvovať individuálnu špeciálnu terapiu so špeciálnym pedagógom a Centrum včasnej intervencie Trenčín.

Kognitívna oblasť/myslenie, pamäť, pozornosť, predstavivosť:

U Vilka je porozumenie na dobrej úrovni, sú prítomné náznaky myšlienkových stereotypii (oblíbené témy). Predstavivosť je pomerne dobre rozvinutá, dokáže si sám vytvárať nové

alternatívne hry naviazané na zažité skutočnosti. Pozornosť je miestami rozptýlená, často závislá od momentálnej schopnosti koncentrácie a záujmu o danú činnosť. Tiež je u Vilka prítomná veľmi dobrá schopnosť imitácie. K predkladaným úlohám je potrebné ho motivovať a neustále prinavracieť pozornosť.

Psychomotorická oblasť/jemná a hrubá motorika:

Úchop písadla je slabší, pri grafomotorickej činnosti strieda ruku (tzv. nevyhranená lateralita) aktuálne preferuje pravú ruku. Kresba na úrovni hlavonožca. Kreslenie patrí medzi jeho najobľúbenejšie činnosti. Pohybovo je zdatný, chôdza je súmerná.

Senzomotorická oblasť/zrak, sluch, hmat, čuch:

Vilko v rámci obľúbenej činnosti dokáže veľmi pekne imitovať/odpozerat' podľa vzoru dospelého. Prejavuje pozitívny vzťah k hudobno – pohybovým aktivitám. Sluch je v norme, očný kontakt oslabený. Prítomné echolálie i tzv. „prehrávanie textov“, často „vlastná reč“ (memorovanie textov).

Komunikácia, sociálne zručnosti, emócie:

Vilko má priateľskú povahu, dokáže akceptovať hru s inými deťmi, ale preferuje prítomnosť dospelého alebo samostatnú hru. Prítomné sú prejavy hanblivosti prejavujúce sa pripútanosťou k dospelaj osobe a mlčanlivosťou (napr. pri príchode na nové miesto). Vilko dokáže vyjadriť jednoduchú potrebu, požiadať o spoločnú pozornosť a podať informáciu (používa 2. osobu). Fyzický kontakt mu nevedí, vie prejavovať pozitívne emócie, radosť z činností, z úspechu, ale aj nesúhlas verbálnym odmietaním činnosti. Rád činnosti riadi podľa vlastnej predstavy, veľa sa pýta, uisťuje a vyžaduje spätnú väzbu/odpoveď na každú otázku. Prejavy hnevu alebo agresie u neho nebadat'.

Sebaobslužná oblasť:

Sebaobsluha je u Vilka vypestovaná, s dobrou funkčnosťou.

Vilko je celkovo pokojné a pasívne dieťa, sociálne veľmi milé a dobre motivovateľné z druhej strany. Správanie je rutinné s náznakmi rigidity. Porozumenie je pomerne dobré, aj so spätnou väzbou zo strany dieťaťa, dobrý prognostický predpoklad.

4.3.4 Linda

Vek: 6 rokov

Diagnóza: Porucha autistického spektra - detský autizmus (F84.0)

Rodinná anamnéza:

Linda pochádza z úplnej fungujúcej rodiny, obaja rodičia sa aktívne podieľajú na výchove a sú zdraví. Linda má staršiu sestru, ktorá má narušenú komunikačnú schopnosť a navštevuje základnú školu. V uplynulom období rodina žila v zahraničí (v Nemecku), Linda vyrastala vo viacjazyčnom prostredí. V Nemecku Linda navštevovala aj materskú školu, kde s ňou bolo komunikované v nemeckom jazyku.

Zdravotná a vývojová anamnéza:

Dieťa prekonalo len bežné detské ochorenia, je zaradené do odbornej starostlivosti - ergoterapia, logopédia a je sledované v pedopsychologickej ambulancii.

Sociálna anamnéza:

Dieťa od septembra 2018 denne navštevuje špecializované centrum pre deti s autizmom PROAUTIS, kde dvakrát do týždňa absolvuje individuálnu špeciálnu terapiu so špeciálnym pedagógom a Centrum včasnej intervencie Trenčín.

Kognitívna oblasť/myslenie, pamäť, pozornosť, predstavivosť:

Ak Linda niečo chce, naznačuje to rukou druhej osoby, alebo používa svoje gestá, na svoje meno reaguje. Pri komunikácii nadväzuje očný kontakt. Pozornosť je rozptýlená, najmä ak ju aktivita nezaujíma, preferuje stereotypné aktivity, rada pozoruje predmety, skúma ich vlastnosti, ochutnáva ich, ale bez problémov zvládne ich prerušenie podnetom z druhej strany. V myslení absentuje logika, pre porozumenie potrebuje využitie alternatívnych prvkov (gestá, reálne predmety, vykonanie súbežnej činnosti s dieťaťom).

Psychomotorická oblasť/jemná a hrubá motorika:

Grafomotorické činnosti nemá rada, nesprávny úchop písadla, strieda ruky. Rada vkladá/ukladá predmety na svoje miesta, skladá puzzle, sleduje rôzne detaily. Linda veľmi obľubuje pohybové aktivity – behanie, skákanie, vyliezanie, tancovanie. Pohyb po prirodzenom

prostredí nedokáže rešpektovať, naráža do vecí, pri chôdzi niekedy našľapuje na špičky. Najmä pri emočných zážitkoch sú pre ňu typické motorické stereotypie.

Senzomotorická oblasť/zrak, sluch, hmat, čuch:

Linda rada sleduje rozprávky, pesničky, prezerá si knihy, ovláda tablet, snaží sa imitovať pohyb, detské aktivity, ale aj reálne činnosti. Prítomná hyposenzitivita a viac senzorické spracovávanie podnetov, citlivosť na vybrané zvuky, hľadá neustále podnety, dáva všetky predmety do úst, ochutnáva a ovoniava ich.

Komunikácia, sociálne zručnosti, emócie:

Linda je veľmi citlivé dieťa, ktoré má rado kontakt s okolím, najmä s dospelými, pri ktorých sa cíti bezpečne. V rámci rovesníckych interakcií Linda deti toleruje, ale sama interaktívne hry nerozvíja, ťažko sa zapája do spoločných aktivít. Dokáže prejsť pozitívne emócie a radosť z činnosti - poskakovaním, trepaním rúk a smiechom. Verbálny prejav je na úrovni izolovaných zvukov, často zmnožených. Linda sa voči okoliu nikdy neprejavuje agresívne, ani autoagresívne. Má rada fyzický kontakt, keď je smutná, alebo plače, nechá sa upokojiť objatím, hladením.

Sebaobslužná oblasť:

V rámci sebaobsluhy je Linda nesamostatná, vyžaduje pomoc pri stravovaní aj obliekaní, jedálniček je výberový. V oblasti hygieny je plienkovaná.

Linda je pokojné a citlivé dieťa, s ohraničeným repertoárom záujmov a vybratých subjektívnych podnetov. Rada pracuje na špeciálnych terapiách, ako sú hipoterapia, felinoterapia a arteterapia, vyhovuje jej individuálny spôsob vedenia.

4.4 Popisy terapeutických stretnutí

V tejto kapitole popisujem niektoré arteterapeutické cvičenia, ktoré som použila pri arteterapeutickej intervencii. Na príkladoch uvedených kazuistík uvádzam možnosti a dôvody ich využitia pri práci s detským klientom s autizmom. Uvedené arteterapeutické cvičenia som čerpala z môjho štúdia arteterapie, z literatúry zameranej na arteterapiu a z literatúry o problematike intervencie u detí s poruchou autistického spektra.

Štruktúra stretnutia bola vždy rovnaká a snažila som sa ju v rámci možností dodržiavať:

- vyzdvihnutie dieťaťa v triede s kartičkou s príslušným symbolom
- zahájenie stretnutia usadením sa za pracovný stolík (oblečenie pracovnej zásterky)
- predstavenie sa „Ja som – ty si“
- hlavné cvičenie zamerané na rozvoj oblasti pre dané stretnutie (verbálnej a neverbálnej komunikácie, precvičenie jemnej motoriky, uvoľnenie napätia...)
- pomenovanie diela a relaxácia (odmena formou pochvaly, sladkosti...)
- záver, rozlúčenie sa
- odvedenie dieťaťa do triedy

Každé arteterapeutické stretnutie bolo po ukončení popísané a zhodnotené pomocou submodelu 13P z metodiky muzikoterapeutickej intervencie u klientov so špecifickými poruchami učenia. (Beníčková, 2011) Z niektorých situácií počas arteterapeutickej intervencie vyplynulo, že v niektorých prípadoch bolo potrebné urobiť určité zmeny v štruktúre pre nasledujúce stretnutia.

4.4.1 Stretnutie č. 1 – Voľná tvorba

Obsahom prvého arteterapeutického stretnutia bola **diagnostika klienta**, zoznámenie sa s režimom stretnutia, nadviazanie komunikácie medzi arteterapeutom a klientom a oboznámenie sa s jeho možnosťami a záujmami. Účelom bolo aktívnym pozorovaním zistiť úroveň verbálnej a neverbálnej komunikácie, jemnej motoriky, percepcie, prejavov agresívneho a stereotypného chovania a reakcie na jednotlivé výtvarné prostriedky a materiály. Výsledky pozorovania na základe diagnostického manuálu podľa submodelu 13P sú zhrnuté v závere jednotlivých popisov tohto stretnutia. Pre toto stretnutie som ako materiál zvolila biely papier väčšieho formátu, pastelky, štetce rôznych veľkostí a prstové farby.

- **Paťko**

Paťko spočiatku nášho stretnutia pôsobil rozpačito, potreboval si preskúmať prostredie a nové predmety, ktoré ho čakali pripravené na stole. Ponúknutú zásterku si odmietol na seba obliecť s dôrazným „nie“, ale keď som ho vyzvala, aby si sadol a podporila svoju výzvu obrázkom na komunikačnej lište, kde som mala pripravenú štruktúru stretnutia, bez problému si sadol a spolu sme kartičku odložili do krabičky. Vzápätí ho zaujali pripravené prstové farby na palette a začal sa ich dotýkať prstami a pomenovávať farby v anglickom jazyku. Vzala som ho za ruku a chvíľu som mu hladila dlaň suchým štetcom a potom som sa pokúsila naniestť mu štetcom na dlaň farbu. Paťko dlaň neodtiahol a tak som mu natrela celú dlaň červenou farbou, ktorú si sám vybral a ukázala som mu ako môže farebnú dlaň otláčať na papier. Pozoroval moju činnosť a potom skúsil urobiť ďalší otláčok sám. Pri tejto činnosti bol nadviazaný čiastočný očný kontakt. Niekoľko krát sme túto činnosť zopakovali a otláčali sme dlane rôznymi farbami, ktoré si Paťko sám vybral a pomenovával ich. Ukázala som mu, ako si môže dlaň sám namočiť do farieb a dokonca farby pomiešať a tak otláčať rôzne farebné dlane. Napokon sám na palette dlaňou miešal farby a otláčal ich na plochu papiera. Keď mu farba na dlani prekážala, ponúkol mi ju gestom, aby som mu ju utrela. Mala som pre túto príležitosť pripravené vlhčené obrúsky. Pri práci si chvíľami rozprával nezrozumiteľné texty, prevažne v angličtine. Paťko vyzeral, že z farebných otláčkov svojich dlaní má radosť (obrázok č. 1). Keď bola plocha papiera zaplnená, sám sa postavil od stola a chcel z miestnosti odísť. Vrátila som ho späť na pracovné miesto a ponúkla mu čistý papier a pastelky, ale na túto činnosť už nereagoval, len sa pokúšal opäť od stola odísť. Ešte niekoľko krát som sa ho svojím príkladom pokúsila namotivovať na kreslenie pastelkami, ale bez úspechu a tak som ho za obrázok dlaní pochválila a stretnutie sme ukončili umytím rúk a vrátením sa do triedy.

Paťko nie je schopný verbálnej komunikácie, dorozumievanie je na úrovni ojedinelých slov, aj to prevažne v anglickom jazyku, dokáže však vyjadriť gestami záujem, alebo nezáujem a na svoje meno reaguje. Paťko rozumie základným pokynom, ale pri práci potrebuje vizuálnu podporu. Cielený očný kontakt nenadväzuje, pri fyzickom kontakte našich rúk sa však podarilo nadviazať čiastočný očný kontakt. Práca s prstovými farbami Paťka na určitý čas zaujala, ale jeho pozornosť bola kolísavá. V rámci jemnej motoriky je Paťko bez výrazných nápadností. I keď spočiatku stretnutia bol Paťko nervóznejší, počas tvorby sa uvoľnil a ani kontakt s difúznou štruktúrou (farbami) a ani dotykový kontakt so mnou mu nerobil výraznejší problém. V priebehu tohto stretnutia sa nevyskytlo nevhodné ani agresívne chovanie, stretnutie prebehlo bez komplikácií.

- **Timur**

Pred prvým individuálnym stretnutím s Timurkom som mala obavu, či bude chcieť so mnou z triedy odísť, ale moja obava sa nenaplnila a po výzve a ukázaní kartičky so symbolom so mnou bez problémov odišiel do miestnosti kde prebiehali arteterapeutické stretnutia. Po vstupe do miestnosti si Timurko potreboval celú miestnosť prebehnúť z kúta do kúta a s vydávaním rôznych zvukov chvíľu miestnosť skúmal. Keď som mu ukázala kartičku so symbolom „oblečenia zásterky“ Timurko sa vzoprel, začal kričať a nechcel si zásterku obliecť. Rozhodla som sa nenútiť ho do toho a on sa hneď upokojil, usadil sa za pracovný stolík a pozoroval a obchytával predmety na stole. Môj pokus o vzájomné predstavenie sa Timur chvíľu ignoroval, ale nakoniec moje meno zopakoval bez toho, aby sa mňa pozrel a narýchlo povedal aj svoje meno. Bol už zaujatý vrchnáčikmi prstových farieb, na ktorých sú znázornené rôzne symboly a keď som mu predviedla, ako ich môže potrieť farbou a otláčiť na papier, niekoľko krát túto činnosť zopakoval. Neskôr si do pripravených farieb na palette začal namáčať prsty a začal nimi maľovať na plochu papiera, striedavo pracoval oboma rukami s rôznymi farbami a farby správne pomenovával i keď v anglickom jazyku. Pri tom si neustále opakoval rôzne texty z rozprávky prevažne v anglickom jazyku a vydával zvuky „ako vláčik“. Keď som sa ho opýtala či maľuje vláčik, prikývol a povedal, že je to „mašinka“ (obrázok č. 2). Opýtala som sa, či by to mohla byť mašinka Tomáš, lebo viem, že sa v triede rád hrá s vláčikmi z tejto rozprávky. Timurko prikývol a zopakoval „Tomáš“ a pri tom čiastočne nadviazal očný kontakt. Timurko maľoval, sústredene a neustále si pri tom rozprával, akoby „prehrával“ celé repliky z rozprávky o Tomášovi a pomenovával svoje namaľované vláčiky menami vláčikov z tejto rozprávky. Ak mu farba na ruke prekážala, naznačil mi, aby som mu ju utrela, ale keď som mu ponúkla na maľovanie štetec, odmietol ho, páčil sa mu priami kontakt s hmotou farieb. Na záver, keď už boli farby na palette takmer nerozoznateľné, všetky zmiešané do jednej hmoty, napadlo ho namočiť si do tejto hmoty celú dlaň a niekoľko krát ju na papier otláčil a pozoroval jej štruktúru. Ponúkla som mu teda ešte čistý papier a vyzvala som ho, aby si vybral farby ktoré sa mu páčia a skúsil nimi ešte chvíľu otláčať dlaň. Nechal si natrieť dlaň pravej ruky farbou odo mňa a potom ju otláčal, pozoroval a skúmal otláčky a počas toho hovoril o „tornáde a príšerách“, ktoré v obrázku videl (obrázok č. 3). Timurka som za prácu pochválila, odmenila som ho cukríkom a po umytí rúk odviedla do triedy.

Stretnutie s Timurkom, napriek mojej predchádzajúcej obave, prebehlo bez komplikácií. Timurko verbálne komunikuje najmä pomocou stereotypných replík a zvukov z rozprávok. Na svoje meno a pokyny však reaguje, porozumenie v rámci jednotlivých slov je zachované.

Timurkova predstavivosť je pri momentálnej koncentrácii na prácu na veľmi dobrej úrovni. Očný kontakt sa podarilo na krátko nadviazať, snaží sa dôkladne pozorovať všetky predmety okolo seba. V rámci jemnej motoriky je bez výrazných problémov. Taktilné vnemy mu neprekážajú, ale dotyky nevyhľadáva. Timurko je hyperaktívny, rád behá po miestnosti a vydáva pri tom zvuky. Dokáže prejaviť pozitívnu emóciu smiechom. Na začiatku stretnutia bol Timurko rozptýlený, ale počas tvorby sa upokojil, skoncentroval a dokázal chvíľu sústredene pracovať, tvorba s prstovými farbami sa mu evidentne páčila. V priebehu stretnutia sa nevyskytlo žiadne nevhodné ani agresívne chovanie.

- **Vilko**

Na stretnutie s Vilkom som sa tešila, lebo o ňom viem, že kreslenie je jeho najobľúbenejšia činnosť a aj Vilko sa potešene rozbehol z triedy, keď som mu ukázala svoju kartičku. Po príchode do miestnosti si bez problémov obliekol zásterku a posadil sa za pracovný stôl a spolu sme odložili tieto kartičky z komunikačnej lišty do krabičky. Vzájomné predstavenie prebehlo bez problémov, bol pri ňom nadviazaný aj očný kontakt. Vilko si hneď z pomôcok, ktoré boli pripravené na stole vybral pastelky a sám začal sústredene kresliť a svoju tvorbu komentoval. Jeho kresbu som sprevádzala otázkami, na ktoré pohotovo odpovedal, nakreslil „náš domček“ a seba „Vilka“ (obrázok č. 4). Vilko obrázok nakreslil dvomi pastelkami, pričom farby si zvolil sám (červenú a fialovú) a aj ich správne pomenoval. Keď mal obrázok hotový, vypýtal si čistý papier. Pokúsila som sa ponúknuť mu prstové farby a motivovať ho na prácu s nimi, ale táto činnosť ho nezaujala, nechcel to ani skúsiť, trval na pastelkách a kresbe s nimi a tak som mu poskytla čistý papier a Vilko sa pustil do novej kresby. Svoju činnosť opäť komentoval, kreslil sústredene a veľmi dôsledne sa venoval detailom. Bolo zjavné, že pri kresbe uplatňuje svoju predstavivosť a vytvára na papieri dej, alebo zažitú skutočnosť. Vilko na druhom obrázku nakreslil „autobus“ so šoférom a cestujúcim a postavu „uja“, ktorý si so šoférom autobusu telefonuje (obrázok č. 5). Opäť kreslil len dvomi pastelkami, vybral si hnedú a žltú. Počas tvorby niekoľko krát nadviazal očný kontakt a po dokončení kresby si opäť pýtal čistý papier, chcel v kresbe pokračovať. Vysvetlila som mu, že pre tento krát sme dokreslili a že sa budem na naše ďalšie stretnutie tešiť, pochválila som ho za jeho kresbu, odmenila som ho cukríkom a odviedla do triedy.

V rámci verbálnej komunikácie je u Vilka porozumenie na dobrej úrovni, občas sú prítomné echolálie. Je zjavné, že individuálny prístup dospelého robí Vilkovi radosť, ako aj možnosť verbálneho popisovania toho, čo jeho kresba znázorňuje. U Vilka je prítomná dobrá schopnosť

imitácie, predstavivosť je dobre rozvinutá, ale sú prítomné aj myšlienkové stereotypie – kreslí najmä obľúbené témy. Ku konkrétnej práci je dôležitá neustála motivácia, má tendenciu riadiť činnosť podľa vlastnej predstavy a kresbu nedokončiť. Očný kontakt Vilko ojedinele nadväzuje. Pri kresbe strieda obe ruky, úchop a prítlak písadla je slabší. Naše prvé arteterapeutické stretnutie zvládol Vilko bez problémov.

- **Linda**

Keď som si pred prvým arteterapeutickým stretnutím vyzdvihovala v triede Lindu, bola apatická, bez záujmu, musela som ju z triedy doslova odtiahnuť. Na kartičku so symbolom sa ani nepozrela a ani do ruky ju neuchopila. Po vstupe do miestnosti, keď som jej ukázala kartičku so symbolom „oblečenia zásterky“, nechala sa do nej bez odporu obliecť a posadiť za pracovný stôl. Linda verbálne nekomunikuje, ale pokúsila som sa jej predstaviť aspoň sama seba, nejavila však o to záujem i keď očný kontakt nadviazala. Neutrálne si obzerala predmety na stole a opatrne končekom ukazováku sa snažila dotknúť farebných kopčekov. U Lindy som sa obávala toho, aby si všetko čo uchopí nedala do úst a táto obava sa aj naplnila, lebo Lea stihla svoj prst s farbou obliznúť. Dôrazne som jej povedala, že to nesmie robiť, vzala som jej dlaň do svojich rúk a chvíľku som jej ju masírovala a ukazovala, ako jej ju potriem štetcom s farbou a ako ju budeme otláčať na papier. Linda moju činnosť pozorne sledovala a hladenie dlane jej bolo zjavne príjemné, lebo mi po chvíľke ponúkla aj dlaň druhej ruky, ktorú som jej tiež chvíľu masírovala a hladila štetcom. Potom som jej dlaň natierala postupne rôznymi farbami a Lea farebné dlane otláčala na papier. Táto činnosť sa jej veľmi páčila, pri potieraní dlane štetcom sa smiala, bolo jej to príjemné a s radosťou potom urobila niekoľko otláčkov, až kým farba nebola príliš bledá, potom mi dlaň opäť ponúkla na natretie farbou. Nechala som ju, aby si vždy farbu gestom sama vybrala a pomenovala som ju, aby si dokázala názov farby s farbou spojiť. Takto sme otláčili všetky farby a na záver som jej ukázala, ako sa farby na palette dajú zmiešať a ako vytvárajú nové odtiene. Linda ich potom priamo dlaňou miešala, otláčala dlaň na papier a otláčky a ich štruktúru so záujmom pozorovala (obrázok č. 6). V závere, keď už boli všetky farby zmiešané do jednej hmoty, mi Linda gestom naznačila, aby som farby doplnila, chcela v činnosti pokračovať. Vysvetlila som jej, že budeme pokračovať na budúcom stretnutí, za prácu som ju pochválila a ako odmenu som jej ponúkla cukrík. Po umytí rúk som ju odviedla do triedy.

Linda nie je schopná používať verbálnu komunikáciu, dorozumievanie je na úrovni zvukov, svojich gest alebo naznačuje rukou druhej osoby. Očný kontakt pri komunikácii nadväzuje, ako

motiváciu na prácu potrebuje vizuálnu podporu a súbežnú činnosť, vyhovuje jej individuálny spôsob vedenia. V rámci jemnej aj hrubej motoriky je mierne neobratná, pri práci strieda obe ruky. Linda dôkladne skúma a pozoruje predmety vôkol seba, neustále hľadá podnety, všetko ochutnáva a ovoniava. Má rada fyzický kontakt, vyhľadáva ho. Emócie prejavuje motorickými stereotypami – poskakovanie, trepanie rúk, smiech. Z prvého stretnutia s Lindou som mala veľkú radosť, najmä z toho, že Lindu do triedy odvádzam v úplne v inom rozpoložení v akom som ju tam vyzdvihla. Linda pri terapii oživila, apatia sa vytratila, fyzický kontakt našich rúk ju stimuloval k uvoľneniu, odchádzala veselá. Zaujatím výtvarnou činnosťou sa podarilo eliminovať jej tendenciu neustále hľadať podnety a všetko ochutnávať.

4.4.2 Stretnutie č. 2 – Ostrov

Pred začiatkom tohto stretnutia s deťmi som bola upozornená, že Paťko prišiel do škôlky z domáceho prostredia rozrušený, už pri príchode do škôlky jeho mama upozornila učiteľku na jeho precitlivené chovanie. Bol plačlivý a nervózny, rozhadzoval v triede hračky a prejavoval sa agresívne k iným deťom aj k učiteľkám, keď ho chceli upokojiť. Vďaka tejto skutočnosti som sa rozhodla pre toto arteterapeutické stretnutie zvoliť haptické cvičenie s kinetickou hmotou a prírodnými materiálmi (kamienky, mušle, drevka...) valček atď.

- **Paťko**

Keď som si Paťka prišla vyzdvihnúť do triedy, na moje vyzvanie, že ideme spolu pracovať, napriek jeho mrzutému rozpoloženiu vstal, zobral si správnu kartičku z pracovnej lišty a išiel so mnou. Sám sa hneď usadil za pracovný stolík a skúmal predmety, ktoré ho už čakali pripravené na pracovnej ploche. Zásterku si opäť odmietol obliecť. Aby sme sa vzájomne predstavili, musela som upútať jeho pozornosť na seba a tak som dôrazne vyslovila svoje meno, Paťko moje meno zopakoval a keď som ukázala na neho, povedal svoje meno. Jeho pozornosť sa vzápätí vrátila k predmetom na stole. Ukázala som mu, ako sa dá s kinetickým pieskom pracovať a ako piesok reaguje na moje podnety, a Paťko začal moje pohyby opakovať a skúmať možnosti tejto hmoty. Po chvíľke ho zaujali kamienky a mušle v krabičke a po jednom ich bral do dlaní, prezeral si ich, vtláčal ich do piesku. Pri tejto činnosti si opäť rozprával nezrozumiteľné texty, akoby z rozprávok prevažne v anglickom jazyku. Ukázala som mu, ako otlacky v piesku zanechávajú rôzne štruktúry, čo sa mu páčilo a vyjadril to nadviazaním krátkého očnému kontaktu a úsmevom. Napokon sme spolu za pomoci mojej paralelnej činnosti

vytvorili „ostrov“ z piesku, kamienkov a mušlí a keď som pomenovala našu tvorbu nahlas ako „ostrov“, zopakoval toto slovo po mne. Paťko počas celého cvičenia sedel pokojne za stolíkom, nemal tendenciu od stola odbiehať a keď som ho za prácu pochválila a opýtala sa, či si ho môžem s jeho výtvorom odfotiť, neprotestoval, napriek tomu, že sa nerád fotí (obrázok č. 7). Stretnutie sme ukončili uprataním piesku a prírodnín do krabičky, umytím rúk a odvedením Paťka do triedy.

Napriek tomu, že som mala z tohto stretnutia s Paťkom obavy, všetko prebehlo bez komplikácií a mala som z neho napokon radosť, lebo Paťko sa počas tvorby úplne upokojil a uvoľnil. Kontakt s kinetickou hmotou a prírodnými materiálmi ho stimuloval k regulácii vnútorného napätia. Počas intervencie sa nevyskytlo žiadne agresívne chovanie a podarilo sa nadviazať krátky očný kontakt.

- **Timur**

Vyzdvihnutie Timurka pred týmto stretnutím prebehlo bez problémov, keď ma uvidel, zobral si správnu kartičku a predom mnou bežal do miestnosti, kde prebiehali arteterapeutické stretnutia. Zásterku si opäť odmietol obliecť, ale vzájomné predstavenie sa menom prebehlo hladko, Timurko už mal štruktúru stretnutia zapamätanú, nerobilo mu problém ju dodržať. Timurko pozoroval predmety na stole, ale nedotýkal sa ich a pri tom si nezrozumiteľne pospevoval. Keď som mu ukázala, ako môže hmotu tvarovať a urobila som z nej kopček, nazval ho „pyramída“ a začal okolo nej ukladať kamienky. Vzápätí svoj artefakt premenoval ako „tá sopka“ a potom ju dotváral ďalšími kamienkami a mušľami a keď videl, ako sa kinetická hmota hýbe, nazval to „tá láva“. Kinetická hmota ho doslova fascinovala, skúšal ju rôzne tvarovať, váľať valčekom, otláčal do nej dľaň, kamienky, mušle, drievka. Počas toho si celý čas pospevoval a pohmkával neurčitú melódiu. Napokon opäť vytvoril sopku a veľmi pozorne a sústredene pozoroval, ako sa z nej spúšťa „láva“ a okomentoval túto činnosť „vybuchla sopka“ (obrázok č. 8). Pozorovaním bol taký zaujatý, že na krátky čas si prestal pospevovať a zostal úplne potichu. Po chvíľke nazval hmotu „snehom“ a chcel vytvoriť snehovú guľu. Paralelne sme spolu vytvorili snehuliaka, ktorý sa vzápätí „roztopil“. Timurka to rozosmialo. Toto stretnutie som sa pokúšala natočiť a Timurko si v závere stretnutia všimol kameru a vybehol od stola priamo k nej, tak sme ju spoločne vypli a stretnutie som ukončila odmenou, pochvalou a odviedla som ho späť do triedy.

Na tomto stretnutí bolo zjavné, ako pracovala Timurkova predstavivosť, ako jeho pamäťový proces funguje a ako je zameraný na typy informácií, ktoré ho zaujímajú. Timurko sa dnes na

činnosť dokázal chvíľu úplne koncentrovať, očný kontakt počas stretnutia bol však nadviazaný minimálne. Nevyskytlo sa žiadne nežiadúce chovanie, Timuko bol pokojný, uvoľnený a prejavil smiechom veselú emóciu.

- **Linda**

Linda tentokrát na vyzvanie, doplnené ukázaním symbolu na kartičke, so mnou z triedy bez problémov odišla. Po vstupe do pracovnej miestnosti sa hneď posadila za stolík a nechala sa bez odporu obliecť do zásterky. Keďže Linda verbálne nekomunikuje, rozhodla som sa v jej prípade túto časť v štruktúre stretnutí vynechať. Pred týmto stretnutím s Lindou som mala opäť obavu z jej tendencie všetko ochutnávať, keďže som s ňou chcela pracovať s kinetickou hmotou a rôznymi drobnými prírodninami. Linda sa hneď pustila do manipulácie s hmotou a začala do nej otláčať kamienky a mušle a rôzne ich na ploche ukladať a tvarovať (obrázok č. 9). Spočiatku mala tendenciu piesok oblizovať, ale činnosť ju natoľko zaujala, že neskôr v priebehu stretnutia tieto jej pokusy vymizli. Linda tvorila tak sústredene, že i keď nás počas stretnutia vyrušilo klopanie a krátky vstup riaditeľky do miestnosti, Linda túto skutočnosť ani nezaznamenala a sústredila sa na predmet svojej činnosti. Keď chcela, aby som jej s tvarovaním hmoty pomohla, lebo sa jej nedarilo urobiť požadovaný tvar, ukázala mi to uchopením mojej ruky a jej nasmerovaním k hmote. Pozorovala štruktúry, ktoré otláčané predmety zanechávali v piesku, usmievala sa, krátky očný kontakt niekoľko krát nadviazala. Pri tvorbe vydávala tichučké zvuky, akoby pradenie. Dotýkanie našich rúk pri modelovaní jej neprekážalo, celé cvičenie na Lindu pôsobilo relaxačne a upokojujúco. Na záver mi Linda pomohla uložiť piesok a prírodniny do krabičky a sama sa od stola postavila k odchodu. Pochválila som ju za prácu a po umytí rúk som ju odvieďla do triedy.

Po tomto stretnutí s Lindou ma tešilo, že sa ju touto činnosťou podarilo zaujať natoľko, že sa tým takmer úplne eliminovala jej tendencia všetko ochutnávať. Linda sa určitú chvíľu dokázala na prácu úplne sústrediť a neverbálne, gestom si požiadať o pomoc pri modelovaní. Očný kontakt sa podarilo nadviazať.

- **Vilko**

Vilko so mnou z triedy bez problémov odišiel a po príchode do pracovnej miestnosti si sám zobral a obliekol zásterku a posadil sa za pracovný stôl. Vzápätí začal brať pripravené predmety do rúk, ale keď som ho upozornila, že sme sa ešte nepredstavili, vrátil sa pozornosťou ku mne a prebehlo naše predstavenie sa. Vilko ako prvý predmet chytil do rúk valček a kinetickú hmotu na podložke rozváľal na tenkú vrstvu. Ukázala som mu ako môže do tejto plochy otláčiť dlane,

ale to ho veľmi nezaujalo a tak do nej začal otláčať kamienky, mušle a drievka, pozoroval vzniknuté štruktúry a opäť plochu vyhládzal valčekom. Práve manipulácia s valčekom sa mu veľmi páčila, snažil sa o dosiahnutie čo najhladšieho povrchu a keď bol sním spokojný, skúšal drievkom do plochy kresliť obrázky, svoju činnosť miestami nezrozumiteľne komentoval. Napokon opäť plochu vyhladil a začať na ploche piesku budovať z prírodnín svoj „ostrov“. Sústredene vtlačal prírodniny do piesku, ukladal ich do obrazcov a nazýval jednotlivé artefakty: „strom, plot, skala...“ (obrázok č. 10). Na záver svoj výtvor „zasnežil“ zostávajúcim pieskom, postavil sa s úsmevom od stola a začal si vyzliekať zásterku. Pochválila som ho za tvorbu a odviedla ho do triedy.

Vilko pri tvorbe pôsobil uvoľnene, usmieval sa a snažil sa svoje predstavy aj verbálne pomenovávať. Pohyb valčeka po kinetickej hmote na neho pôsobil stimulujúco a upokojujúco. Očný kontakt bol priebežne nadviazaný.

4.4.3 Stretnutie č. 3 – Hra s farbou

Zimné počasie vonku ma inšpirovalo k tomu, že som si na toto stretnutie pripravila materiály na hravú výtvarnú činnosť k téme „zima“, veľký formát baliaceho papiera, prstové farby, štetce a rôzne materiály na otláčanie farieb (rozstrihané kuchynské hubky, vatu, kúsky látok...)

- **Paťko**

Keď so vstúpila do triedy, aby som si Paťka vyzdvihla, potešilo ma, že sa hneď rozbehol k pracovnej lište, zobral si správu kartičku a predomnou kráčať do miestnosti, kde prebiehali naše arteterapeutické stretnutia. U Paťka som sa rozhodla, po dohovore s jeho mamou, v štruktúre stretnutí, vypustiť obliekanie zásterky, dohodli sme sa, že mu do škôlky prinesie staršie, ale obľúbené tričká, ktoré mu pred stretnutím oblečie učiteľka. Uvítací rituál (vzájomné predstavenie sa menom) prebehlo bez komplikácií, Paťko má štruktúru stretnutia už zapamätanú a prijíma ju.

Paťka ako prvé na stole zaujali farebné kôpky - pripravené prstové farby na palette a hneď načiahol dlaň a naznačil mi, aby som mu dlaň natrela farbou, tak ako to mal zapamätané z predchádzajúceho stretnutia. Ukázala som mu materiály na otláčanie a ukázala mu možnosti ako s nimi pracovať, chcela som, aby sa o to pokúsil aj on. Pozoroval moju činnosť a potom opäť načiahol dlaň ku mne a chcel, aby som mu ju natrela. Rozhodla som sa vyhovieť mu

a natrela som mu dľaň modrou farbou pomocou kuchynskej hubky. V tomto momente nadviazal so mnou dlhší očný kontakt. Dľaň niekoľko krát na papier otláčil a nechal si ju odo mňa utrieť. Potom sám uchopil použitú hubku a začal ju otláčať na plochu papiera. Pomohla som mu otláčať štruktúru tak, aby vznikol snehuliak a sprevádzala som tvorbu hovorom o snehu a snehuliakoch. Pri otláčaní sme sa dotýkali navzájom rukami a Paťko napodobňoval moje pohyby. Keď snehuliak na papieri vznikol, Paťko mal z neho radosť, ktorú prejavil smiechom a zopakoval niekoľko krát slovo „snehuliak“. Zaujal ho ešte štetec ponorený do nádoby s vodou a tak niekoľko minút ním maľoval a sledoval farebné ťahy, ktoré štetec zanechával na papieri (obrázok č. 11). Aj počas tejto činnosti očný kontakt na krátko nadviazal. Paťko po celý čas stretnutia sedel za stolíkom, neodbiehal od neho a už dlhšie dokázal udržať pozornosť pri jednej činnosti. Za prácu som ho pochválila a ukončila som stretnutie poukázaním na pracovnú lištu, na ktorej nasledovalo umytie rúk a odviedla som ho do triedy.

Dnes mal Paťko dobrú náladu, usmieval sa a spolupracoval pri cvičení. Potešilo ma nadviazanie dlhšieho očného kontaktu a Paťkova radosť zo spoločne vytvoreného snehuliaka, sprevádzaná aj jeho verbálnym prejavom. Počas stretnutia sa nevyskytlo žiadne agresívne chovanie a aj fyzický kontakt so mnou prijímal pozitívne. Aj skutočnosť, že Paťko sám bez problémov išiel z triedy do pracovnej miestnosti, bola pre mňa známkou toho, že sa na našu spoločnú prácu teší a chce v nej pokračovať.

- **Linda**

Vyzdvihnutie Lindy pred týmto stretnutím prebehlo bez problémov, keď ma uvidela, chytila ma za ruku a spolu sme odišli z triedy do miestnosti, kde prebiehali arteterapeutické stretnutia. Zásterku si nechala obliecť.

Linda hneď, keď uvidela na stole farby načiahla dľaň a naznačila mi, aby jej ju natrela farbou, tak ako to mala zapamätané z predchádzajúceho stretnutia. Ukázala som jej ako môže otláčať s hubkou farbu na papier, Linda moju činnosť sledovala a potom paralelne so mnou začala robiť otláčky na papier. Spolu sme takýmto spôsobom vytvárali na papieri „snehuliaka a snehovú búrku“. Linda mi počas toho niekoľko krát ponúkla dľaň na natretie farbou, pamätala si, že jej to bolo príjemné, tak som jej na záver dľaň potrela pomocou hubky farbou a Linda urobila niekoľko otláčkov, ktoré sme spolu dotvorili (obrázok č. 12). Počas procesu sa Linda sústredila na otláčené štruktúry, občas sa zasmiala alebo vydávala tiché zvuky, očný kontakt bol nadviazaný minimálne. Po skončení výtvarnej činnosti som Lindu pochválila za obrázok a odviedla som ju do triedy.

Napriek tomu, že očný kontakt bol tentokrát nadviazaný len minimálne, niektoré ciele stretnutia sa podarilo naplniť. Linda sa na prácu dokázala sústrediť a hravá výtvarná činnosť jej navodila pocit radosti a uvoľnenia.

- **Vilko**

Keď ma Vilko uvidel potešene sa ku mne rozbehol a odišiel so mnou do pracovnej miestnosti, kde sa hneď posadil za pracovný stôl. Vzájomné predstavenie prebehlo bez problémov, bol pri ňom nadviazaný krátky očný kontakt. Vilko sa potešil veľkému formátu papiera a hneď sa vrhol na maľovanie štetcom a prstovými farbami a spontánne namaľoval ako prvé veľké modré slnko a j ho pomenoval. Potom si maľbu štetcom rozmyslel a začal zanietene maľovať priamo prstami. Pomenovával správne farby, vzájomne ich miešal a prstom ich nanášal na okraje papiera, vytváral akoby „farebný rám“ pre svoje slniečko. Vilko svoju činnosť chvíľkami komentoval a nadväzoval aj očný kontakt. Pokúsila som sa mu navrhnúť a ukázať možnosť otláčania materiálov, ale na môj podnet nereagoval a pokračoval vo svojej prstovej maľbe (obrázok č. 13). V priebehu tvorby sa mu podarilo prevrhnúť nádobku s vodou priamo na papier, z čoho Vilko zostal úplne sklamaný a smutný a hneď začal mokrý flák štetcom rozmazávať natoľko, až vznikla na papieri diera a Vilkove sklamanie sa ešte prehĺbilo. Navrhla som mu, že by sme tú časť papiera mohli spolu odstrihnúť a tým obrázok so slniečkom zachrániť. Vilko súhlasil a tak sme spolu, pomocou dvojitéch nožníc, časť papiera s dierou odstrihli. Vilko mal opäť zo svojho obrázku radosť a ešte chvíľu pokračoval v prstovej maľbe. Na záver som Vilka za obrázok pochválila, odmenila som ho cukríkom, spolu sme si umyli ruky a odviedla som ho do triedy.

Vilko si túto hravú výtvarnú činnosť užil a aj situáciu, keď musel zvládnuť negatívnu emóciu a sklamanie zo zničeného obrázku, zvládol bez väčších problémov. Vilko si pri činnosti dokáže presadiť svoj záujem a je ťažké ho motivovať na inú formu tvorby, o akú javí záujem on sám. Očný kontakt bol niekoľko krát nadviazaný.

4.4.4 Stretnutie č. 4 – Ročné obdobie

Pretrvávajúce zimné obdobie bolo inšpiráciou aj pre toto stretnutie, pripravila som si väčší výkres, farebné modré papiere, lepidlo, nožnice, vodové farby, štetce, suchý pastel a rôzne materiály na dotváranie (plastelínu, vatu, noviny...).

- **Timur**

Učiteľka ma upozornila, že dnes je Timurko veľmi hlučný a od rána všetkých reguluje. Napriek tomu so mnou, po výzve a ukázaní kartičky so symbolom, bez problémov odišiel od svojej hry z triedy. Keď som mu v pracovnej miestnosti na pracovnej lište ukázala kartičku so symbolom „oblečenia zásterky“ Timurko sa opäť zdráhal, nechcel si zásterku obliecť a utekal predomnou, keď som sa ho obliecť pokúsila. Nenútila som ho ďalej. Vzájomné predstavenie prebehlo aj s nadviazaním očného kontaktu, zopakoval moje meno a povedal svoje meno. Opýtala som sa Timurka, či má rád zimu a sneh a či mu niektorý z materiálov sneh pripomína. Ukázal na vatú, začal ju trhať na malé kúsky a opakoval „sneží“. Chvíľu sme spolu trhali a tvarovali vatú do podoby snehuliaka. Potom som mu ponúkla modrý papier a vodové farby a pomohla som mu vedením jeho ruky naniestť farbu na štetec a namaľovať „snehovú guľu“. Činnosť ho zaujala a s mojou pomocou domaľoval „snehuliaka“, pokúsil sa na štetec naniestť ďalšie farby a niekoľko ťahov na papieri. Snažila som sa s ním komunikovať a udržať jeho pozornosť pri tejto téme. Timurko sa po chvíľke pozornosťou vrátil k trhaniu vaty. Spolu sme potreli plochu papiera lepidlom a Timurko ju posýpal odtrhnutými kúskami vaty a pri tom radostne opakoval „sneží“ (obrázok č. 14). Pri trhaní vaty robil prudké pohyby a bolo zjavné, že táto činnosť vyjadruje jeho vnútorné napätia. Keďže nám zostal ešte nejaký čas do konca stretnutia, ponúkla som mu čistý biely papier a Timurko opäť uchopil štetec a začal maľovať a popri tom rozprával o „spidermanovi“. Opýtala som sa, či maľuje „spidermana“, prikývol, že je to pavúk a že je to on – Timur a potom pokračoval a domaľoval celú „svoju“ rodinu a dokázal pomenovať jej členov (obrázok č. 15). Pri tejto činnosti sa Timurko upokojil, bol s výsledkom spokojný. Maľoval len jednou farbou, keď skončil, odložil štetec a vybehol od stolíka, čím dal najavo, že už nechce pokračovať. Odmenila som ho za prácu pochvalou a cukríkom a odviedla do triedy.

Stretnutie s Timurkom, prebehlo bez komplikácií, čiastočný očný kontakt bol niekoľko krát nadviazaný. Mala som radosť z toho, že sa Timurko oboznámil aj s prácou s vodovými farbami a štetcom, maľoval pravou rukou. Prudké pohyby pri trhaní vaty stimulovali reguláciu jeho vnútorného napätia a agresie. Tešilo ma, že Timurko svojím spôsobom, nevedome a bez môjho podnetu namaľoval „začarovanú rodinu“. K záveru stretnutia bol Timurko pokojnejší a tešilo ma, že počas stretnutia medzi nami prebiehala aj verbálna interakcia.

- **Vilko**

Celý uvítací rituál s Vilkom prebehol bez problémov aj s nadviazaním očného kontaktu. Keď som Vilkovi ponúkla pripravené materiály a povedala som mu, že by sme mohli skúsiť stvárniť zimné obdobie, zimu a sneh, vybral si nožnice a modrý papier a chcel skúsiť „postaviť“ snehuliaka. Spoločne sme z papiera vystrihli „snehové gule“ a Vilko ich lepil na papier a „staval“ snehuliaka. Potom si všimol suché pastelky a snehuliaka nimi dotvoril, nakreslil mu tvár a s mojou pomocou klobúk. Ukázala som mu, ako môže suchý pastel aj prstom rozotierať a Vilko pokračoval v kresbe krajiny, sústredene sa venoval detailom a celý čas svoju činnosť nie celkom zrozumiteľne komentoval, kreslil dom, bránu, cestu atď. (obrázok č. 16). Keď skončil ponúkla som mu ešte možnosť novej činnosti a vyzvala som ho aby skúsil pracovať s vatou ako so snehom, čo Vilka zaujalo a začal trhať kúsky vaty a robiť z nich snehové vločky. Potom som mu podala modrý papier a Vilko nakreslil zimný les a zasypal ho vatovými snehovými vločkami, ktoré sme spolu na papier prilepili (obrázok č. 17). Táto hravá činnosť s trhaním vaty sa Vilkovi páčila, mal zo svojich obrázkov radosť odmenila som ho cukríkom, spolu sme si umyli ruky a odviedla som ho do triedy.

Z dnešného stretnutia s Vilkom som mala radosť, strihanie, trhanie aj kreslenie si užíval, smial sa pri tom a udržal dlhšie pozornosť pri jednej činnosti. Pri kresbe sa prejavil Vilkov zmysel pre detail. Prebehlo precvičenie jemnej motoriky, Vilko o obrázkoch komunikoval, očný kontakt bol niekoľko krát nadviazaný.

4.4.5 Stretnutie č. 5 – Koláž

Pre dnešné stretnutie som mala pripravené temperové farby, veľký formát farebného papiera a senzorické materiály (alobal, bublinkovú fóliu, papierové rolky...) na koláž a na otláčanie rôznych štruktúr.

- **Paťko**

Pri vyzdvihnutí Paťka v triede pred týmto stretnutím, som si všimla, že napriek tomu, že sa Paťko zvyčajne na naše stretnutia teší a ide mi v ústrety, tentokrát sa pri pohľade na mňa nezdvihol z koberca, ale pokračoval vo svojej stereotypnej hre s kockami. Učiteľky ma upozornili, že je dnes od rána tichý a uzavretý vo svojom svete. Tak som mu ukázala kartičku so symbolom „arte“, vzala som ho za ruku a odviedla z triedy. Pôsobil, akoby bol unavený, bol úplne odovzdaný a bez väčších problémov so mnou išiel.

Po usadení sa za pracovný stolík Paťko apaticky sedel a nesnažil sa ani preskúmať predmety, ktoré boli pripravené na pracovnej ploche. Vzájomné predstavenie však prebehlo ako zvyčajne, Paťko už tento rituál poznal. Za pomoci vizuálnej podpory na pracovnej lište som mu ukázala, že budeme vystrihovať z alobalu rôzne tvary. Za mojej pomoci sme dvojitými nožnicami vystrihli z alobalu obdĺžnik, ktorý sme prilepili na farebný papier. Paťka táto činnosť vôbec nezaujala, nožnice len pasívne držal a nezapájal sa do pohybu stláčania. Zaujal ho však lesk a šušťavý zvuk, ktorý alobal vydával a tak som sa rozhodla, že vynechám nožnice a ďalšie tvary budeme z alobalu trhať. Vďaka mojej paralelnej činnosti Paťko pochopil, čo od neho chcem a začal trhať alobal na rôzne veľké kúsky, ktoré sme lepili na plochu papiera. Po krátkej chvíľke ho zaujali aj temperové farby vytlačené v kôpkach na palette a pripravené predmety na otláčanie. Postupne som mu ukázala, ako je možné tieto predmety namáčať do farieb a otláčať na papier. Spolu sme pozorovali štruktúry, ktoré na papieri rôzne predmety zanechávali (obrázok č. 18). Aj keď sa mi podarilo Paťka každou činnosťou na chvíľu zaujať, jeho záujem bol povrchný a bolo viditeľné, že sa mu príliš nechce do ponúkaných činností zapájať, skôr ma len pozoroval. I keď na moje pokyny reagoval, očný kontakt nadviazal len minimálne. Intenzívne som pozorovala jeho prejavy a mala som pocit, že by u neho mohlo ísť o prejav nejakej začínajúcej choroby (virózy), v tomto období bolo viac detí v škôlke chorých. Preto som sa rozhodla ukončiť naše stretnutie skôr pochválila som ho za obrázok a po umytí rúk som ho odviedla do triedy. Na jeho stav som upozornila učiteľky.

Napriek tomu, že bol Paťko v takomto nezvyčajnom stave, niektoré ciele stretnutia sa podarilo naplniť, nevyskytlo sa žiadne nežiadúce chovanie a podarilo sa niekoľko krát nadviazať krátky očný kontakt. Na druhý deň som sa dozvedela, že Paťko do škôlky neprišiel a pre chorobu zostal niekoľko nasledujúcich dní doma.

- **Linda**

Vyzdvihnutie Lindy v triede prebehlo hladko, zásterku si necháva už automatiky obliecť. Oboznámila som ju s predmetmi na stole a spolu sme za mojej pomoci dvojitými nožnicami vystrihli z alobalu obdĺžnik, ktorý sme prilepili na modrý papier. Zaujala ju bublinková fólia a začala pukať jednotlivé bublinky. Ukázala som jej ako sa dajú otláčať pripravené štruktúry, Linda moju činnosť pozorovala a potom paralelne so mnou začala robiť otláčky na papier. Túto činnosť sme striedali opäť so spoločným strihaním bublinkovej fólie a trhaním alobalu, lepením vystrihnutých kúskov na papier a opäť otláčaním. Linda mi počas toho niekoľko krát ponúkla

dlaň na natretie farbou, má už zapamätané, ako jej je táto činnosť príjemná, tak som jej v závere stretnutia dlaň niekoľko krát natrela farbou a Linda ich otláčala (obrázok č. 19). Pri tom bol nadviazaný aj očný kontakt. Počas procesu sa Linda smiala alebo vydávala tiché zvuky. Po skončení stretnutia som Lindu pochválila za obrázok a odviedla som ju do triedy.

Linda sa na prácu dokázala sústrediť, dokázala imitovať moju činnosť a porozumela jednoduchým inštrukciám. Očný kontakt bol nadviazaný.

- **Vilko**

S Vilkom zahájenie stretnutia prebehlo bez problémov. Ukázala som mu rôzne materiály ktoré som mala na toto stretnutie pripravené, Vilko siahol po alobalu a s mojou pomocou sme vystrihli z alobalu obdĺžnik, ktorý sme nalepili na papier. Vilko postupne skúšal otláčať všetky pripravené štruktúry ale po chvíli obrátil pozornosť ku štetcom a potom už len premaľoval plochu papiera. Farby pomenovával správne a vypýtal si farbu, ktorú práve potreboval. K strihaniu, lepeniu a otláčaniam štruktúr sa už nechcel vrátiť, páčilo sa mu namáčanie štetca vo vode a následné nanášanie mokrej farby na papier. Na záver, gumenou pomôckou, namaloval na časť alobalu slniečko (obrázok č. 20), ktoré aj pomenoval a so slovami „už stačí“ sa postavil od stola, tak som stretnutie ukončila.

Vilka pripravená činnosť – strihanie, lepenie a otláčanie štruktúr nezaujala, ale pri tvorbe so štetcom a farbami sa dokázal na činnosť sústrediť. Pri manipulácii so štetcom striedal obe ruky. Očný kontakt niekoľko krát nadviazal.

- **Timur**

Uvítací rituál s Timurkom mal hladký priebeh, dokonca si prvý krát nechal obliecť zásterku. Timurko pozoroval predmety na stole, zaujala ho papierová rolka, po kraji nastrihaná, nazval ju „tá medúza“. Spoločne sme vystrihli z alobalu tvar, ktorý sme na modrý papier prilepili a potom Timurko začal otláčať pripravené štruktúry na papier. Tiborko si neustále pohmkával melódiu a občas pomenoval podľa svojej fantázie otláčok, ktorý predmet vytvoril „medúza, raketa, voda, dúha...“. Bublínková fólia ho zaujala najmä pukáním bublínok, ale napokon sme z nej vystrihli tvary, ktoré sme opäť nalepili na papier. Timurko otláčal, maľoval štetcom, z alobalu sme trhali a krčili „rybky“ a lepili ich. Timurko sa s „rybkou“ na chvíľu pohral „našiel som rybu“ a potom ju vrátil do „akvária“ – na plochu papiera, kde sme ju spolu prilepili (obrázok č. 21). Táto hravá forma výtvarnej činnosti sa Timurkovi páčila, pomenovával všetko,

čo mu materiály a otlacky pripomínali, vytvárali sme spoločne pri tvorbe príbehy a prebiehal medzi nami dialóg. Stretnutie som ukončila odmenou a odviedla som Timurka späť do triedy.

Počas stretnutia Timurko zapájal svoju predstavivosť, precvičili sme jemnú motoriku, na činnosť sa sústredil, očný kontakt počas stretnutia bol nadviazaný a prebiehal aj verbálny dialóg. Nevyskytlo sa žiadne agresívne chovanie, Timurko bol pokojný a uvoľnený.

4.4.6 Stretnutie č. 6 – Bublinkovanie

Na toto stretnutie som sa tešila, lebo tvorenie bublín je všeobecne u detí veľmi obľúbenou činnosťou a verila som, že táto technika, v spojení s hravosťou a farebnosťou, deti zaujme. Mala som pripravené bublifuky rôznych farieb (zmiešané s potravinárskymi farbami) a veľký formát bieleho papiera.

- **Paťko**

Po uvítaní sa Paťko usadil za stolík a ihneď ho zaujali bublifuky pripravené na pracovnej ploche. Hneď sa po jednom načiahol a začal ho otvárať, ukázala som mu ako môže tvoriť bublinky ta, aby zanechávali farebné stopy na papieri a Paťko začal fúkať a tvoriť farebné otlacky bublín na papieri. striedal bublifuky podľa farieb a pozoroval otlacky, ktoré na papieri farebné bubliny zanechávali. Pracoval veľmi rýchlo, páčili sa mu aj farebné kvapky, ktoré sme nechali stiecť po papieri a pozorovali ich pohyb. Paťkovi dosť prekážalo, že sa mu pri fúknutí odrazila tekutina aj na tvár, preto niekoľko krát pľul na zem a musela som ho priebežne utierať vlhčeným obrúskom. Inak sa mu činnosť veľmi páčila a zaujala ho, tak rýchlo kombinoval a striedal farby, až jeden bublifuk rozlial na stôl a hneď doň namočil dlaň a otláčil ju na papier, pričom nadviazal krátky očný kontakt. Spolu sme potom stolík poutierali a ešte chvíľku sme pokračovali vo fúkaní bublín, vzniklo abstraktné dielo, ktoré sme sa spolu pomenovali ako „vesmír a planéty“ (obrázok č. 22). Počas tvorby Paťko rozprával nezrozumiteľné texty prevažne v anglickom jazyku. Po ukončení stretnutia, som Paťka umyla a odviedla do triedy.

Paťko sa počas tvorby uvoľnil, napriek tomu, že mu vadil kontakt s tekutinou na tvári aj na rukách, túto nepríjemnosť prekonal a v činnosti pokračoval. Počas stretnutia sa nevyskytlo žiadne agresívne chovanie, prebehol aj krátky verbálny dialóg a podarilo sa nadviazať očný kontakt.

- **Timur**

Timurko si aj tentokrát bez problémov obliekol zásterku, čo som považovala za úspech, že už aj túto skutočnosť začal prijímať a hneď po uvítacom rituáli sa vrhol na bublifuky a obzeral si na nich obrázky rozprávkových postavičiek a pomenovával ich. Keď som mu ukázala ako sa dajú tvoriť farebné bubliny a ako zanechávajú na papieri otlaky, činnosť ho zaujala povedal „aké extra“ a začal paralelne so mnou fúkať a tvoriť bubliny. Pri tom vydával rôzne zvuky, napodobňoval postavičky z rozprávok, ktoré boli vyobrazené na bublifukoch a sústredene pozoroval otláčené štruktúry. Sám si určoval, s ktorou farbou budeme pracovať a pozoroval vytvorené bubliny (obrázok č. 23). V určitom momente ho zaujal stojan na kameru, vybehol od stola a išiel si ho zobrať a nazval ho „robotom“. Zapojila som tento predmet teda do tvorby, spolu sme ho obkreslili na čistý papier a Timurko mu dokreslil tvár a ruky. Pri tejto činnosti nadviazal aj očný kontakt. Timurko mal z obrázka „robota“ veľkú radosť, potom sme ešte pomocou bubliniek obrázok dotvárali a kolorovali (obrázok č. 24). Timurko mal dobrú náladu a svoju činnosť občas sprevádzal vydávaním zvukov a pomenovávaním vzniknutých štruktúr. Práca so „špinavým“ materiálom mu neprekážala, po umytí som ho odvieďla do triedy s dobrou náladou.

Timurko mal dnes dobrú náladu, smial sa a svoju činnosť sprevádzal vydávaním zvukov, ale aj pomenovávaním toho, čo vo vzniknutých obrazoch videl. Aj keď Timurko spočiatku nevydržal sústredene pracovať dlhší čas, keď bol motivovaný, k činnosti sa vrátil. Žiadne nežiadúce chovanie sa nevyskytlo, očný aj verbálny kontakt bol nadviazaný.

- **Vilko**

S Vilkom úvod stretnutia prebehol hladko. Ukázala som mu ako sa s farebnými bublifukmi dá pracovať a Vilko moju činnosť začal imitovať. Sám si otváral a zatváral nádoby a rozhodoval sa pre farebnosť. Keď sa mu tekutina občas na papier vyliala, ukázala som mu, ako ju môže nechať po papieri stiecť a Vilko tento pohyb so záujmom pozoroval. Po chvíľke fúkania zistil, že dokáže bublinu uchopiť do fúkatka a vedome ju na papier umiestniť, tak sa snažil takto s bublinami pracovať a vedome ich otláčať. Z činnosti mal veľkú radosť, kontakt s farebnou vodou mu neprekážal ani na tvári, ale keď už bol veľmi špinavý, nechal sa poutierať a uchopením mojich rúk poutieral aj on mňa. Vilko sa tomu smial a bol pritom nadviazaný dlhý očný kontakt. Vilko dnes pracoval v tichosti a sústredene fúkal a vytváral bublinky. Na záver sme spolu v obrázku hľadali čo nám pripomína a Vilko svoj obrázok pomenoval „balóny“ (obrázok č. 25). Vilka som za obrázok pochválila a spoločne sme sa umyli.

Vilka táto činnosť veľmi zaujala, pri manipulácii s bublifukmi si precvičil jemnú motoriku, pracoval oboma rukami. Prebehol medzi nami verbálny dialóg a očný kontakt bol niekoľko krát nadviazaný. Jedinou rušivou skutočnosťou počas tohto stretnutia, bol hluk a krik z vedľajšej miestnosti, kde súčasne prebiehala špeciálnopedagogická intervencia s externým dieťaťom.

4.4.7 Stretnutie č. 7 – Pohyb

Pre dnešné stretnutie som mala pripravené temperové farby, veľký formát prírodného papiera, kuchynský valček, rôzne materiály a štruktúry na otláčanie (drievka, papierové tanieriky a rolky, bublinkovú fóliu, alobal, hubky...).

- **Paťko**

Paťko zvládol uvítací rituál bez problémov a už automaticky sa usadil za stolík. Ukázala som mu predmety s ktorými budeme pracovať a pomohla som mu naniesť farby, ktoré si sám vybral aj pomenoval, priamo na papierový tanierik a potom som mu svojou činnosťou naznačila ako môže rôzne predmety namáčať do farieb a otláčať na papier. Paťko sa spočiatku nesústredil, pozornosť mu odbiehalo do „jeho sveta“, vydával rôzne zvuky a krútil sa na stoličke, musela som ho niekoľko krát osloviť a vrátiť jeho pozornosť. Po chvíľke ho však činnosť zaujala, pozoroval otláčky a aj farbu priamo na predmetoch (obrázok č. 26). Keď bol papier zaplnený otláčkami, ponúkla som mu čistý biely papier a Paťko otláčal ďalej. Keď ho činnosť prestávala baviť, naznačil to tak, že si vopchal ukazovák o nosnej dierky, ponúkla som mu vtedy iný predmet na otláčanie a tým som vrátila jeho pozornosť k tvorbe. Na záver sme samotný pomalovaný tanierik niekoľko krát otláčali pomocou kuchynského valčeka (obrázok č. 27). Výsledok sa Paťkovi páčil, za prácu som ho odmenila pochvalou a odvieďla do triedy.

Aj keď Paťkova pozornosť najmä spočiatku stretnutia nebola sústredená, podarilo sa mi ju mojou komunikáciou a obmieňaním materiálov k činnosti vrátiť. Paťko už dokázal presedieť pri činnosti celý čas za stolíkom, neodbiehal a počas stretnutia sa úplne utíšil a prestal vydávať zvuky. Krátky očný kontakt bol niekoľko krát nadviazaný.

- **Timur**

Aj s Timurkom uvítací rituál prebehol bez problémov, ale keď mal povedať moje meno, povedal namiesto neho „namalovaná“, čo bolo pre mňa, ale aj pre neho úsmevné. Dnes si už

automaticky obliekol zásterku. Timurko sa usadil a hneď uchoпил štetec a začal pomaľovať papierový tanier. Pri tom si neustále pospevoval rôzne melódie, bol veľmi hlučný. Ukázala som mu ako sa dá tanierik otláčať na plochu pomocou valčeka, to sa mu páčilo, na chvíľku stíchol. Potom ho zaujala bublinková fólia, ktorú som mala pripravenú na vedľajšom stole, vybehol od stola, zobral si ju a začal bublinky pukať. Chvíľku som ho nechala a potom som mu ukázala ako sa dá fólia tiež otláčať, naniesli sme na ňu farby a valčekom ich otláčali na papier (obrázok č. 28 - 29). Bol veľmi nesústredený a len ťažko som vracala jeho pozornosť k činnosti. Toto stretnutie som sa pokúšala natočiť, ale zistila som, že kamera na Timurka pôsobí rozptyľujúco, niekoľko krát vybehol a skúmal sám seba na obrazovke, poskakoval pred ňou a pri tom neprestával so spievaním a pohmkávaním melódie. Natáčanie som prerušila. Pokúsila som sa ho zaujať ešte čistým papierom, kde otláčil niekoľko krát bublinky, ale po chvíľke povedal „nemaľovať“, čím mi dal najavo, že už nechce pokračovať. Za prácu som Timurka pochválila a odviedla som ho do triedy, kde som učiteľky upozornila na jeho chovanie. Bolo mi povedané, že Timurko má momentálne problém so stolicou, pričom máva až bolestivé stavy a že sú vtedy jeho prejavy veľmi výrazné až agresívne.

Timurka som ešte takto nesústredeného na stretnutí nezažila, bol veľmi roztržitý, neustále v pohybe a neprestajne nahlas spieval a pohmkával. Napriek tomu ho však táto výtvarná činnosť dokázala chvíľami zaujať. Agresívne chovanie sa nevyskytlo a prebehla aj krátka verbálna komunikácia. Očný kontakt bol nadviazaný raz.

- **Vilko**

Zahajovací rituál a vzájomné predstavenie s Vilkom prebehlo bez problémov aj s nadviazaním očného kontaktu. Vilko si z množstva pripraveného materiálu nechcel vybrať žiaden na otláčanie a odmietol aj maľovanie štetcom a farbami. Vypýtal si pastelky a začal nimi kresliť na pripravený papier. Nakreslil domček, cestu, slnko a svoju rodinu, pri kresbe pomenovával čo kreslí. Kreslil sústredene, opäť len dvomi pastelkami a na moju otázku, či na obrázku rodiny niekto nechýba, či nemá súrodenca? Odpovedal, že má brata Miška, ale k obrázku rodiny ho nedokreslil (obrázok č. 30). Keď mal obrázok hotový, ponúkla som mu nový papier a vyzvala som ho, aby si vybral nejaký materiál, ktorý sa pokúsime otláčať. Vybral si papierový tanierik, ktorý rôzne pomaľovával, vyberal si sám farby a spoločne sme z neho potom pomocou valčeka robili otlacky. Vilko pozoroval vzniknuté tvary, pomenovával ich a domaľovával štetcom (obrázok č. 31). Vladka táto činnosť zaujala, páčilo sa mu váľanie

valčeka, sústredene nanášal farby a robil otláčky. Po vypršaní nášho spoločného času som ho za prácu pochválila a odviedla som ho do triedy.

Pripravená činnosť Vilka spočiatku nezaujala, vybral si kresbu pastelkami, ktorú má rád, ale keď som ho opätovne vyzvala k inej činnosti, začal spolupracovať a napokon sa do nej sústredene pohlúžil a vydržal tvoriť až do konca stretnutia. Potešilo ma však, že som bez môjho cieleného podnetu získala kresbu Vilkovej rodiny. Vilko mal dnes dobrú náladu, usmieval sa, očný kontakt nadväzoval a verbálne svoju činnosť sprevádzal.

- **Linda**

Pred týmto stretnutím s Lindou ma učiteľka upozornila, že Linda bola predchádzajúci deň na zákroku v lokálnom znecitlivení (bola na narezaní jazykovej uzdičky) a je po ňom precitlivená a pôsobí apaticky a veľmi unavene. Linda však so mnou z triedy bez problémov odišla a po príchode do miestnosti sa už automaticky posadila za stolík a nechala si obliecť zásterku. Ukázala som jej pripravené predmety, Linda si pamätala z predchádzajúceho stretnutia strihanie alobalu a tak ma mojou rukou naviedla na túto činnosť a spolu sme vystrihli tvar z alobalu a prilepili ho na plochu papiera. Vzala do ruky štetec a s mojou pomocou začala na alobal nanášať farbu. Potom som jej ukázala, ako môže otláčať rôzne predmety a ona moju činnosť chvíľu paralelne imitovala. Opäť mala tendenciu namáčať do farby priamo dlane a otláčať ich, tak som jej ponúkla nový papier a chvíľu som ju nechala dlane otláčať (obrázok č. 32 - 33). Keď som jej potom dlaň od farby utierala, podarilo sa mi s ňou nadviazať aj očný kontakt. Linda počas činnosti vydávala tiché zvuky, tiekol jej soplík a bolo na nej vidieť únavu. Pokúsila som sa ešte vrátiť jej pozornosť k otláčaniu, ale táto činnosť ju už nezaujala a pozornosť jej začala odbiehať k pukaniu bublinkovej fólie. Stretnutie som ukončila predčasne a po umytí som Lindu odviedla do triedy.

Napriek tomu, že bola Linda v apatickom stave, niektoré ciele stretnutia sa podarilo naplniť, precvičili sme jemnú motoriku, podarilo sa nadviazať očný kontakt a na určitý čas ju aj touto činnosťou zaujať.

5 Vyhodnotenie testovaných schopností

Cieľom absolventskej práce bolo zistiť možnosti využitia arteterapie a arteterapeutických techník pre podporu rozvoja chýbajúcich schopností verbálnej komunikácie, sociálnych kompetencií a celkového rozvoja osobnosti dieťaťa s autizmom. Konkrétne ciele však vychádzajú z danej situácie a individuálnych potrieb jednotlivých klientov. Arteterapeutické postupy sú cielené na kompenzáciu menej rozvinutých oblastí, sebvýjadrenie sa, harmonizáciu celej osobnosti a uvoľnenie napätia. Ako dôležité sa mi javilo overenie troch hypotéz, ktoré som overovala pomocou štyroch kazuistík s využitím siedmich arteterapeutických techník, ktoré som zhrnula do prehľadnej tabuľky (príloha č. 2). Každú arteterapeutickú techniku sprevádzajú obrázky klientov, ktoré vznikli počas jednotlivých stretnutí (príloha č. 1).

Výber arteterapeutických techník a ich prínos pre arteterapeutickú prax s klientom s detským autizmom, som posudzovala v závislosti stanovených cieľov u jednotlivých klientov a na ich plnení vychádzajúc z popisu jednotlivých stretnutí. Všetky stretnutia boli mapované pomocou diagnostického manuálu podľa submodelu 13P z metodiky muzikoterapeutickej intervencie u klientov so špecifickými poruchami učenia. (Beníčková, 2011)

Stanovené ciele u jednotlivých klientov, hodnotenie úspešnosti ich plnenia a použité arteterapeutické techniky sú zhrnuté v nasledovných tabuľkách:

Tabuľka 1 – Paťko

Cieľ	Úspešnosť jeho plnenia	Využité techniky
Rozvoj komunikačných schopností	<ul style="list-style-type: none">klient sa naučil porozumieť štruktúre stretnutí prostredníctvom komunikačnej lišty a kartičiek so symbolmi činností, na arteterapeutické stretnutia sa teší - splnený	Voľná tvorba Ostrov Hra s farbou Koláž Bublňovanie Pohyb
Nadviazanie verbálnej komunikácie	<ul style="list-style-type: none">hovorenej reči rozumie, na svoje meno reaguje, zopakuje ojedinelé slová, samostatne pomenováva farby, niekedy je pomalší v reakciách - splnený čiastočne	
Nadviazanie očného kontaktu	<ul style="list-style-type: none">krátky očný kontakt sa darí nadväzovať už pravidelne, ojedinele sa darí predlžovať jeho dĺžku, najmä pri fyzickom kontakte s terapeutom - splnený	

Nadviazanie spolupráce a rozvoj pracovných zručností	<ul style="list-style-type: none"> • klient dokáže nadviazať spoluprácu, na pokyny terapeuta reaguje dobre, zopakuje ukážky, imituje činnosť terapeuta - plnený priebežne 	
Rozvoj vnímania a pozornosti	<ul style="list-style-type: none"> • rozvoj zrakovej percepcie pozorovaním výtvarných prostriedkov, farieb a vzniknutých štruktúr - splnený • rozvoj taktilnej percepcie, klient reaguje na fyzický kontakt pozitívne, prekonáva postupne odpor k určitým materiálom, zmenu v oblečení (zásterka) neprijal - splnený čiastočne • klient si dokáže len izolovane osvojiť poznatky, dôležitá je neustála motivácia, posun v predstavivosti - plnený priebežne 	
Rozvoj jemnej motoriky	<ul style="list-style-type: none"> • chápe ako koordinovať ruky pri práci s jednotlivými pomôckami, dôležitá je vizualizácia použitia predmetov, preferuje pravú ruku, pri manipulácii s predmetmi je veľmi rýchli - plnený priebežne 	
Zmiernenie prejavov pretrvávajúceho napätia	<ul style="list-style-type: none"> • sústredenie sa na výtvarnú činnosť stimuluje klienta k regulácii vnútorného napätia, pri tvorbe dochádza k uvoľneniu a relaxácii - splnený 	
Radosť z tvorby, vyjadrenie emócií	<ul style="list-style-type: none"> • klient dokázal pri práci vyjadriť svoje emócie a prejavil radosť z tvorby - splnený 	

Tabuľka 2 – Timur

Cieľ	Úspešnosť jeho plnenia	Využitie techniky
Rozvoj komunikačných schopností	<ul style="list-style-type: none"> • klient pochopil štruktúru stretnutí pomocou komunikačnej lišty aj používanie kartičiek so symbolmi činností, na arteterapiu sa teší - splnený 	Voľná tvorba Ostrov Ročné obdobie Koláž Bublínkovanie
Nadviazanie verbálnej komunikácie	<ul style="list-style-type: none"> • klient na svoje meno a pokyny terapeuta reaguje dobre, klient neustále rozpráva - sebastimulačne komentuje činnosť, keď je vedený otázkami pomenuje vytvorený obrázok, rozoznáva a pomenováva farby - splnený 	Pohyb

Nadviazanie očného kontaktu	<ul style="list-style-type: none"> krátky očný kontakt sa darí nadväzovať pravidelne, ojedinele aj dlhší - splnený 	
Nadviazanie spolupráce a rozvoj pracovných zručností	<ul style="list-style-type: none"> klient s terapeutom spolupracuje, imituje jeho činnosť, zopakuje ukážky - plnený priebežne 	
Rozvoj percepcie a udržania pozornosti	<ul style="list-style-type: none"> rozvoj zrakovkej percepcie sledovaním činnosti a pozorovaním výtvarných prostriedkov, farieb a vzniknutých štruktúr - splnený rozvoj taktilného vnímania pomocou haptickej tvorby, klient fyzický kontakt nevyhľadáva, ale podanie ruky mu neprekáža - splnený udržanie pozornosti je podmienené neustálou motiváciou, čo je spôsobené klientovou hyperaktivitou a občasnou roztržitosťou, predstavivosť a pamäťový proces spojený s konkrétnou činnosťou funguje veľmi dobre - plnený priebežne 	
Rozvoj jemnej motoriky	<ul style="list-style-type: none"> klient je zručný v úchope výtvarných prostriedkov, správne funguje koordinácia rúk, dominujúca je pravá ruka, haptická činnosť pôsobí stimulujúco na prejavy hyperaktivity - splnený 	
Zmiernenie prejavov agresívneho chovania a sebastimulačného rozprávania	<ul style="list-style-type: none"> výtvarná činnosť stimuluje klienta k regulácii hyperaktivity a vnútorného napätia, pokiaľ klienta konkrétna činnosť zaujme, dokáže pracovať sústredene a v tichosti, pri tvorbe dochádza k upokojeniu - splnený 	
Radosť z tvorby, vyjadrenie emócií	<ul style="list-style-type: none"> klient pri tvorbe vyjadruje svoje emócie a prejavuje radosť z činnosti - splnený 	

Tabuľka 3 – Vilko

Cieľ	Úspešnosť jeho plnenia	Využitie techniky
Rozvoj komunikačných schopností	<ul style="list-style-type: none"> klient chápe štruktúru stretnutí a komunikačnú stratégiu už aj bez pomoci komunikačnej lišty, vždy sa teší na individuálny prístup arteterapeuta - splnený 	Voľná tvorba Ostrov Hra s farbou Ročné obdobie Koláž

Nadviazanie verbálnej komunikácie	<ul style="list-style-type: none"> klient na pokyny terapeuta a svoje meno reaguje dobre, keď je vedený terapeutom dokáže o nakreslenom obrázku porozprávať a pomenovať jeho obsah, rozoznáva a porovnáva farby - splnený 	Bublínkovanie Pohyb
Nadviazanie očného kontaktu	<ul style="list-style-type: none"> klient očný kontakt nadväzuje už pravidelne - splnený 	
Nadviazanie spolupráce a rozvoj pracovných zručností	<ul style="list-style-type: none"> klient rád činnosť riadi podľa svojej predstavy, niekedy je nutná výrazná motivácia pre požadovanú činnosť a spoluprácu s terapeutom, imituje ukážky terapeuta - plnený priebežne 	
Rozvoj percepcie a udržania pozornosti	<ul style="list-style-type: none"> zrakové vnímanie je rozvíjané sledovaním a pozorovaním výtvarných prostriedkov, farieb a vzniknutých štruktúr, klient má zmysel pre detail - splnený rozvoj hmatového vnímania pomocou arteterapeutickej tvorby s rôznymi štruktúrami, klient prijíma fyzický kontakt pozitívne - splnený pozornosť u klienta je rozptýlená, pokiaľ sa neviaže k objektu jeho záujmu, udržanie pozornosti a dokončenie požadovanej činnosti je podmienené motiváciou terapeuta, predstavivosť spojená s konkrétnou skutočnosťou je dobre rozvinutá - plnený priebežne 	
Rozvoj jemnej motoriky	<ul style="list-style-type: none"> úchop a ovládanie výtvarných prostriedkov je slabší, rozvoj strihaním, trhaním, nalepovaním a modelovaním, pri práci je prítomná nevyhranená lateralita (striedanie rúk) - plnený priebežne 	
Podpora schopnosti vedieť sa presadiť	<ul style="list-style-type: none"> arteterapeutická činnosť umožňuje klientovi presadiť si svoju predstavu tvorby, pokiaľ ho však motivácia k požadovanej činnosti zaujme, nechá sa viesť a pracuje sústredene - splnený 	
Radosť z tvorby, vyjadrenie emócií	<ul style="list-style-type: none"> klient počas činnosti svoje emócie vyjadruje, prejavuje radosť z tvorby alebo sklamanie z neúspechu - splnený 	

Tabuľka 4 – Linda

Cieľ	Úspešnosť jeho plnenia	Využité techniky
Rozvoj komunikačných schopností	<ul style="list-style-type: none"> • klientka pochopila štruktúru stretnutí pomocou komunikačnej lišty, používanie kartičiek so symbolmi chápe, ale niekedy je nutné pomôcť jej s odložením kartičky už vykonanej činnosti, čo naznačuje gestami pomocou terapeutových rúk, na arteterapiu sa teší - splnený čiastočne 	Voľná tvorba Ostrov Hra s farbou Koláž Bublinkovanie Pohyb
Nadviazanie verbálnej komunikácie	<ul style="list-style-type: none"> • klientka nie je schopná verbálnej komunikácie, avšak na verbálne pokyny terapeuta a svoje meno reaguje dobre - nesplnený 	
Nadviazanie očného kontaktu	<ul style="list-style-type: none"> • klientka pri upútaní pozornosti a komunikácii krátky očný kontakt nadväzuje, najmä pri fyzickom kontakte sa darí nadviazať dlhší očný kontakt - splnený 	
Nadviazanie spolupráce a rozvoj pracovných zručností	<ul style="list-style-type: none"> • klientka dokáže nadviazať spoluprácu, nechá sa zaujať podnetom z druhej strany, pozoruje a imituje činnosť terapeuta, zopakuje pohyby - plnený priebežne 	
Rozvoj percepcie a udržania pozornosti	<ul style="list-style-type: none"> • rozvoj zrakovej percepcie prostredníctvom kartičiek so symbolmi, pozorovaním výtvarných prostriedkov, farieb, vzniknutých štruktúr - splnený • rozvoj taktilnej percepcie pomocou haptickej tvorby, klientka má rada fyzický kontakt, dotýkanie sa dlani a rúk, rada sa dotýka rôznych štruktúr a materiálov - splnený • klientka pri podnetnej motivácii reaguje na výzvu a dokáže udržať pozornosť pri činnosti, ak ju objekt zaujme, pozorne ho pozoruje - plnený priebežne 	
Zmiernenie stereotypných prejavov	<ul style="list-style-type: none"> • pokiaľ arteterapeutická činnosť klientku zaujme, zvládne prerušiť svoje „subjektívne aktivity“ a pracovať sústredene, eliminujú sa pokusy všetky predmety oblizovať a ochutnávať - splnený 	

Radosť z tvorby, vyjadrenie emócií	<ul style="list-style-type: none">• klientka počas tvorby prejavuje svoje radostné emócie grimasami, poskakovaním a trepaním rúk - splnený	
---------------------------------------	---	--

6 Vyhodnotenie overovaných hypotéz

- **Môže arteterapia u klienta s detským autizmom pôsobiť na celkový rozvoj jeho osobnosti (schopnosť komunikácie, percepciu, motoriku)?**

Z aktívneho zúčastneného pozorovania vyplýva, že sa táto hypotéza potvrdila. Vplyv arteterapie na rozvoj verbálnej i neverbálnej komunikácie medzi arteterapeutom a klientom je badateľný vo všetkých štyroch prípadoch. Pri pravidelných stretnutiach sa prehlboval dôverný vzťah medzi terapeutom a klientom a dochádzalo tak k častejšiemu nadväzovaniu očného kontaktu. Rozvoj nastal aj v oblasti zrakového a taktilného vnímania ale aj v oblasti jemnej motoriky a predstavivosti, kde sa klienti naučili manipulovať s rôznymi výtvarnými pomôckami a štruktúrami.

- **Podarí sa vďaka tvorivému arteterapeutickému procesu zmierniť nevhodné a stereotypné chovanie u klientov s detským autizmom?**

Keďže cieľom nebolo úplné odstránenie nevhodného a stereotypného chovania, ale jeho zmiernenie, táto hypotéza sa tiež potvrdila. Považujem za úspech, že sa upútaním pozornosti na arteterapeutické cvičenia, podarilo u klientov uvoľniť vnútorné emočné napätie, obmedziť sebastimulačné prejavy a podporiť žiadúce schopnosti.

- **Môže arteterapia klientom s detským autizmom poskytnúť priestor na vyjadrenie emócií, pocitov, nálad a potrieb a vytvoriť priestor na relax?**

Aj túto hypotézu považujem za potvrdenú. Arteterapeutická činnosť poskytla klientom priestor vyjadriť nahromadené pocity a emócie, ktoré inak títo klienti veľmi ťažko vyjadrujú. Arteterapia vytvorila klientom priestor dôvery, bezpečia a emocionálneho porozumenia a poskytla im radosť z tvorby a zážitok z úspešnosti.

7 Záver

Overovanie ukázalo, že arteterapeutické stretnutia s týmito deťmi mali pre celkový rozvoj ich osobnosti, svoj význam a stali sa súčasťou ich dopoludňajších aktivít a špeciálnych terapií. Dôležitou indíciou pre mňa, bolo ich chovanie, keď som si ich vyzdvihovala pred terapiou v triede, kedy deti reagovali na mňa pozitívne a bolo zjavné, že sa na stretnutie tešia.

Arteterapeutická práca s klientom s detským autizmom vychádza z rôznorodosti tejto klientely. Každý klient s detským autizmom je jedinečný a je potrebné pracovať s ním individuálne. Z tohto pohľadu je dôležité uvedomenie si toho, čo chceme u klienta rozvíjať, vytýčiť si ciele, ktoré sú dané jednak teoretickými východiskami a jednak potrebami jednotlivých klientov a zvoliť si jasnú štruktúru strenutí. Dôležitý je tiež režim strenutí, ktorý by mal byť súčasťou komunikačnej lišty klienta. Vďaka jasne danej štruktúre je pre klienta daná činnosť prehľadná, vie čo môže očakávať a získava dôveru v arteterapeuta i v samotné stretnutie.

Dôležitým krokom je príprava na stretnutie, naštudovanie si materiálov, oboznámenie sa s klientom, s jeho prejavmi a reakciami. Ďalším krokom je príprava samotného priestoru, vhodných výtvarných prostriedkov a materiálov, pričom je u klientov nutné zohľadniť taktilnú hypersenzibilitu na určité materiály. Tiež dôležité je byť pripravený improvizovať, vzhľadom na aktuálne naladenie klienta alebo jeho zdravotný stav, ak by bolo niektoré naplánované cvičenie alebo techniku nutné zmeniť počas priebehu stretnutia.

Ďalšou dôležitou súčasťou arteterapeutickej intervencie je tvorba záznamovej dokumentácie z priebehu jednotlivých strenutí.

Pretože arteterapia mala na deti celkovo pozitívny vplyv, poskytovala im v priebehu dňa relax a uvoľnenie, bola som vedením centra oslovená, aby som v arteterapii v centre pokračovala. Z toho a v neposlednej rade aj z pozitívnych reakcií rodičov sa domnievam, že arteterapia bola pre klientov prínosná a má pre nich svoj nepopierateľný význam.

Arteterapeutická práca s dieťaťom s autizmom je iná ako s ktorýmkoľvek iným klientom, pretože je narušená komunikácia ako taká (sám so sebou a okolím). Radosť z tvorby a vyjadrenie emócií je poznaním pre samotného klienta, ale aj pre arteterapeuta. Domnievam sa, že práve pri trpezlivom arteterapeutickom vedení, môžeme pomôcť spoznávať dieťa s autizmom a jeho prežívanie.

Zhrnutie

Absolventská práca popisuje možnosti využitia arteterapie na celkový rozvoj osobnosti dieťaťa s autizmom.

V úvode práca definuje pojem arteterapia, popisuje jej formy a metódy, arteterapeutický proces a jeho ciele. Zaoberá sa pojmom detský autizmus a charakteristikou jeho prejavov.

Praktická časť sa venuje stanoveniu cieľov a metód, charakterizuje jednotlivých klientov a popisuje vybrané arteterapeutické stretnutia. Ďalej obsahuje vyhodnotenie overovaných hypotéz.

Na záver, autorka na základe získaných skúseností a výsledkov, konštatuje, že individuálna arteterapia je prínosná pre skvalitnenie života klientov s detským autizmom, kladne pôsobí na rozvoj schopností, ktoré sú u tejto skupiny klientov menej rozvinuté a pozitívne ovplyvňuje ich chovanie. Môže byť vhodným prostriedkom podporujúcim celkový rozvoj ich osobnosti.

Summary

The graduate work describes the possibilities of using art therapy for the general development of the child's personality with autism.

In the introduction, the paper defines the concept of art therapy, it describes its forms and methods, the process effort therapy and its goals. It deals with the term childhood autism and the characteristics of its manifestations.

The practical part describes the setting of goals and methods, characterizes individual clients and describes selected art therapy meetings. It also includes an evaluation of the hypotheses.

In conclusion, based on the experience and results, the author states that individual art therapy is beneficial for improving the quality of life of clients with childhood autism, it has a positive effect on the development of skills that are less developed in this group of clients and positively affect their behavior. It can be a suitable tool for supporting the overall development of their personality.

Zoznam použitej literatúry

Bibliografické zdroje

- Babyrádová, Stehlíková, Hana. *Expresivní terapie se zaměřením na výtvarný projev a intermediální projev*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8354-7, Brno: Barrister&Principal, 2016. ISBN 978-80-7485-111-7
- Bazalová, Barbora. *Autizmus v edukační praxi*. Praha: Portál, 2017. – 208 s. ISBN 978-80-262-1195-2
- Beníčková, Marie. *Muzikoterapie a specifické poruchy učení*. Praha: Grada Publishing, 2011. – 160 s. ISBN 978-80-247-3520-7
- Beyer, Jannik, Gammeltoft, Lone. *Autizmus a hra*. Praha: Portál, 2006. – 104 s. ISBN 80-7367-157-3
- Campbellová, Jean. *Techniky arteterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi*. Praha: Portál, 2000. – 199 s. ISBN 80-7178-428-1
- Hartl, Pavel, Hartlová Helena. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010. – 800 s. ISBN 978-80-7367-686-5
- Hrdlička, Michal, Komárek Vladimír (eds). *Dětský autizmus*. Praha: Portál, 2014. - 212 s. ISBN 978-80-262-0686-6
- Kšajt, František. *Hovory arte*. Červený Kostelec: Pavel, 2015. ISBN 978-80-7465-132-8
- Liebmann, Marian. *Skupinová arteterapie*. Praha: Portál, 2010. – 280 s. ISBN 978-80-7367-729-9
- Nesnidalová, Růžena. *Extrémní osamělost*. Praha: Portál, 1994. – 164 s. ISBN 80-7178-024-3
- Ollier, Kate, Hobday, Angela. *Tvořivé činnosti pro terapeutickou práci s dětmi*. Praha: Portál, 2000. – 152 s. ISBN 80-7178-378-1
- Pogády, Jozef, a kolektív: *Detská kresba v diagnostike a v liečbe*. SAP: Slovak Academic Press, 1993. – 200 s. ISBN 80-85665-07-7
- Svoboda, Mojmír (ed.), Krejčířová, Dana, Vágnerová, Marie. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Portál, 2015. – 792 s. ISBN 978-80-262-0899-0
- Šicková-Fabrici, Jaroslava. *Základy arteterapie*. Praha: Portál, 2016. – 304 s. ISBN 978-80-262-1043-6
- Thorová, Kateřina. *Poruchy autistického spektra*, Praha: Portál, 2016. – 504 s. ISBN 978-80-262-0768-9

Vágnerová, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2008. – 872 s. ISBN 978-80-7367-414-4

Ženatá, Kamila. *Obrazy z nevědomí - práce v arteterapeutickém ateliéru*. Praha: Portál, 2005. - 150 s. ISBN 80-7367-033-X

Ženatá, Kamila. *Obrazy z nevědomí - práce v arteterapeutické skupině*. Praha: Kolem, 2015. - 244 s. ISBN 978-80-905949-0-6

Internetové zdroje

Arteterapie.net [online]. Arteterapie: © 2012 [cit. 11.04.2019]. Dostupné z: <https://www.arteterapie.net/>

Autis.sk [online]. Proautis: © 2018 [cit. 11.04.2019]. Dostupné z: <http://www.autis.sk/sk/oz-autis/>

Zoznam obrázkov

Obrázok č. 1	Paťko - Voľná tvorba
Obrázok č. 2	Timur - Voľná tvorba
Obrázok č. 3	Timur - Voľná tvorba
Obrázok č. 4	Vilko - Voľná tvorba
Obrázok č. 5	Vilko - Voľná tvorba
Obrázok č. 6	Linda - Voľná tvorba
Obrázok č. 7	Paťko - Ostrov
Obrázok č. 8	Timur - Ostrov
Obrázok č. 9	Linda - Ostrov
Obrázok č. 10	Vilko - Ostrov
Obrázok č. 11	Paťko - Hra s farbou
Obrázok č. 12	Linda - Hra s farbou
Obrázok č. 13	Vilko - Hra s farbou
Obrázok č. 14	Timur - Ročné obdobie
Obrázok č. 15	Timur - Ročné obdobie
Obrázok č. 16	Vilko - Ročné obdobie
Obrázok č. 17	Vilko - Ročné obdobie
Obrázok č. 18	Paťko - Koláž
Obrázok č. 19	Linda - Koláž
Obrázok č. 20	Vilko - Koláž
Obrázok č. 21	Timur - Koláž
Obrázok č. 22	Paťko - Bublinkovanie
Obrázok č. 23	Timur - Bublinkovanie
Obrázok č. 24	Timur - Bublinkovanie
Obrázok č. 25	Vilko - Bublinkovanie
Obrázok č. 26	Paťko - Pohyb
Obrázok č. 27	Paťko - Pohyb
Obrázok č. 28	Timur - Pohyb
Obrázok č. 29	Timur - Pohyb
Obrázok č. 30	Vilko - Pohyb
Obrázok č. 31	Vilko - Pohyb
Obrázok č. 32	Linda - Pohyb
Obrázok č. 33	Linda - Pohyb

Zoznam príloh

Príloha č. 1: Obrázky č. 1 – 33

Príloha č. 2: Súbor arteterapeutických techník

Príloha č. 1

Obrázok č. 1: Paľko - Voľná tvorba

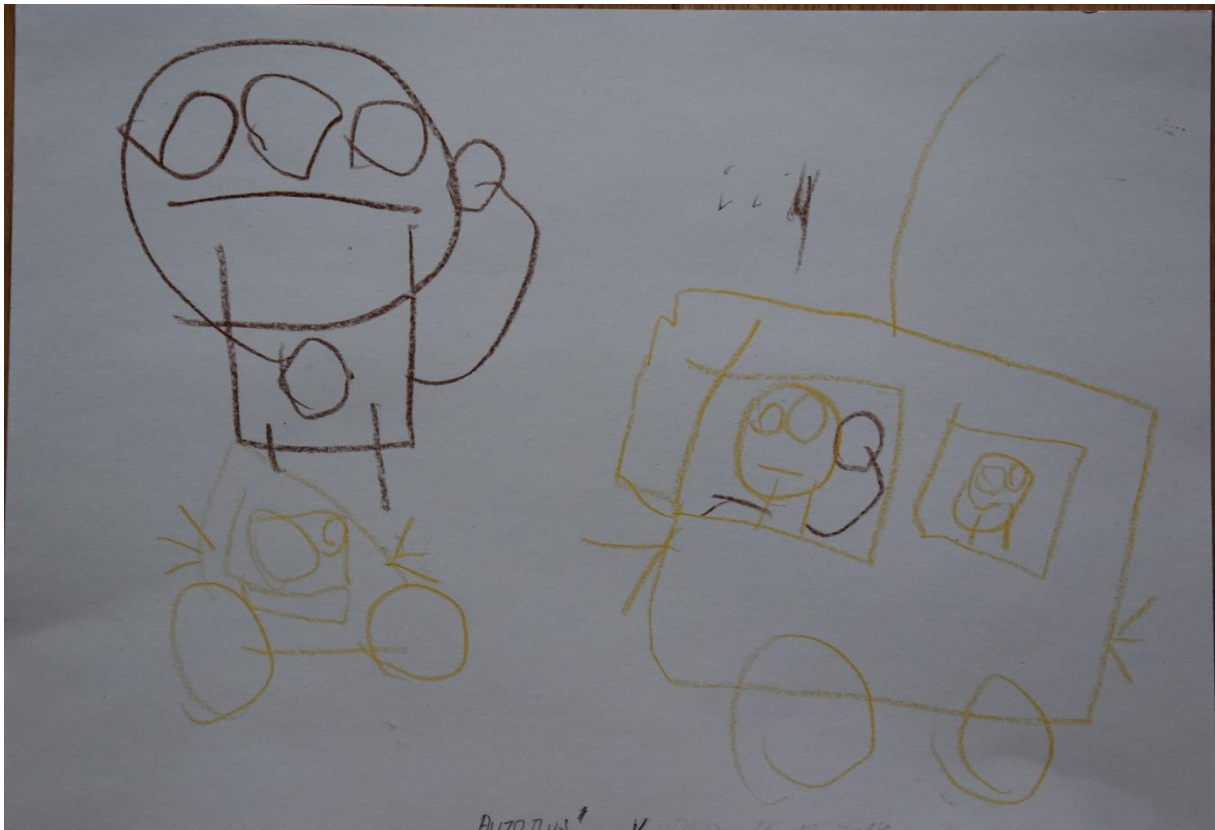
Obrázok č. 2: Timur - Voľná tvorba

Obrázok č. 3: Timur - Voľná tvorba

Obrázok č. 4: Vilko - Voľná tvorba

Obrázok č. 5: Vilko - Voľná tvorba

Obrázok č. 6: Linda - Voľná tvorba

Obrázok č. 7: Paľko - Ostrov

Obrázok č. 8: Timur - Ostrov

Obrázok č. 9: Linda - Ostrov

Obrázok č. 10: Vilko – Ostrov

Obrázok č. 11: Patko - Hra s farbou

Obrázok č. 12: Linda - Hra s farbou

Obrázok č. 13: Vilko - Hra s farbou

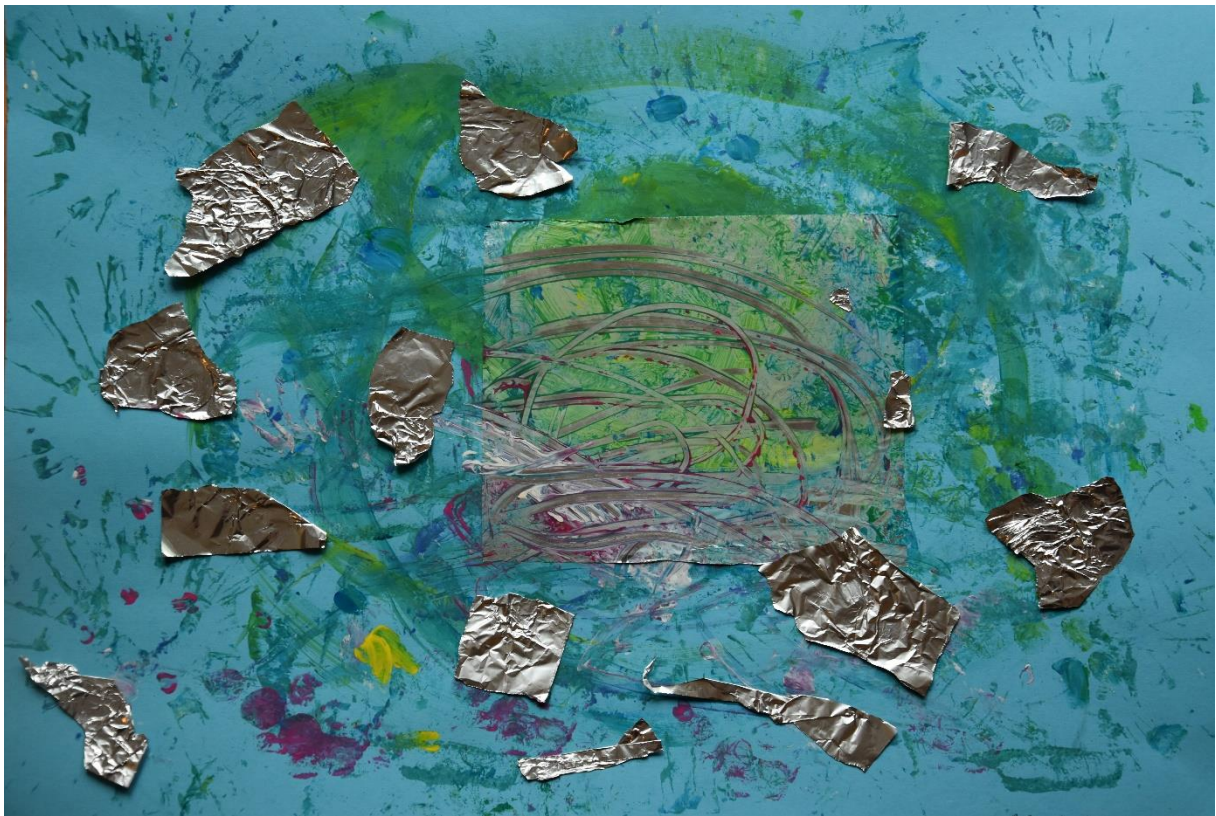
Obrázok č. 14: Timur - Ročné obdobie

Obrázok č. 15: Timur - Ročné obdobie („začarovaná rodina“)

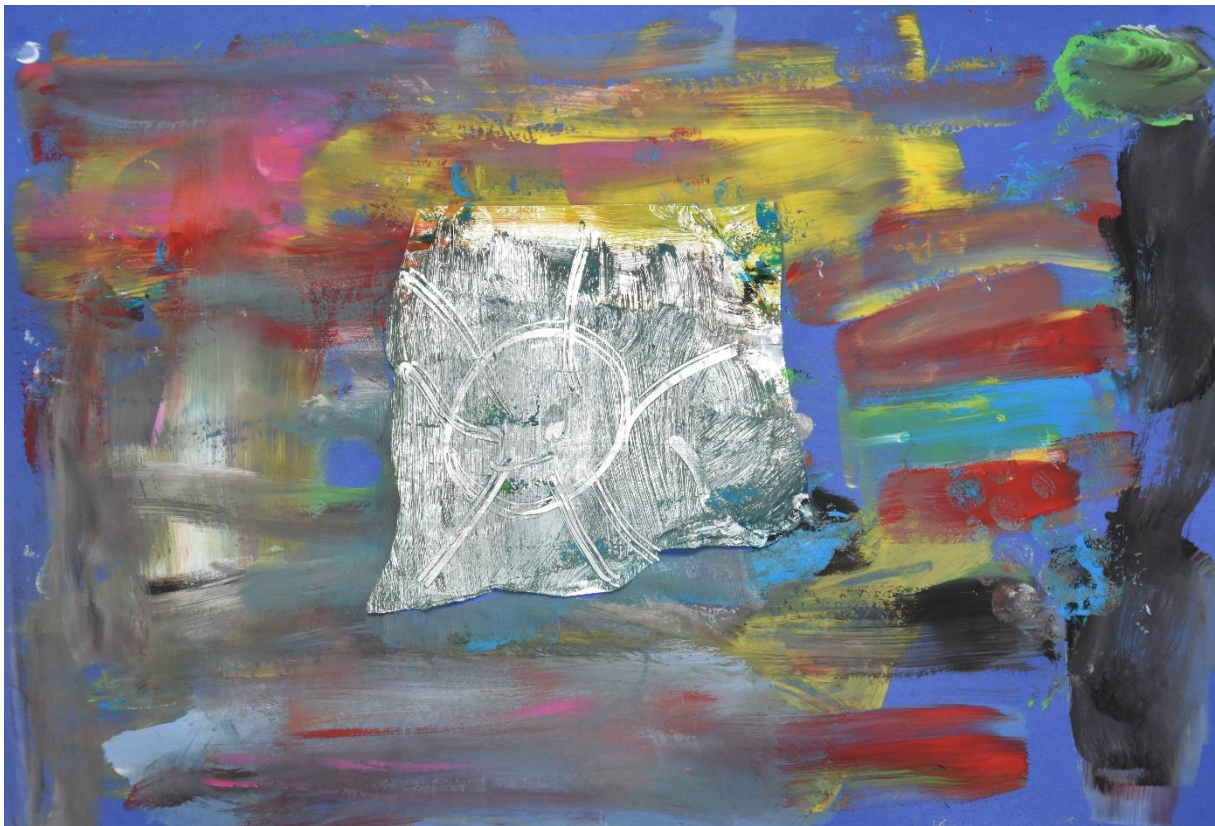
Obrázok č. 16 - 17: Vilko - Ročné obdobie

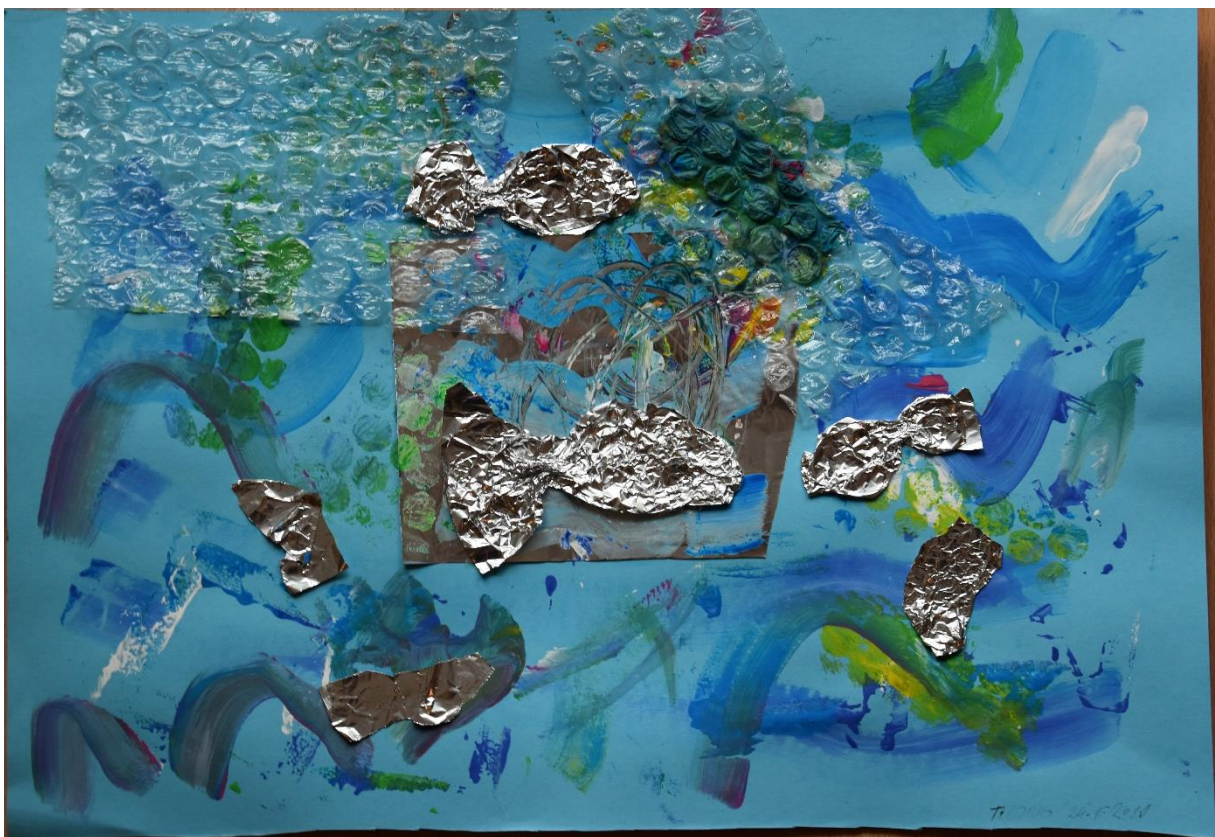
Obrázok č. 18: Paľko – Koláž

Obrázok č. 19: Linda - Koláž

Obrázok č. 20: Vilko - Koláž

Obrázok č. 21: Timur - Koláž

Obrázok č. 22: Paľko - Bublínovanie

Obrázok č. 23 - 24: Timur - Bublínovanie

Obrázok č. 25: Vilko - Bublinkovanie

Obrázok č. 26: Paľko – Pohyb

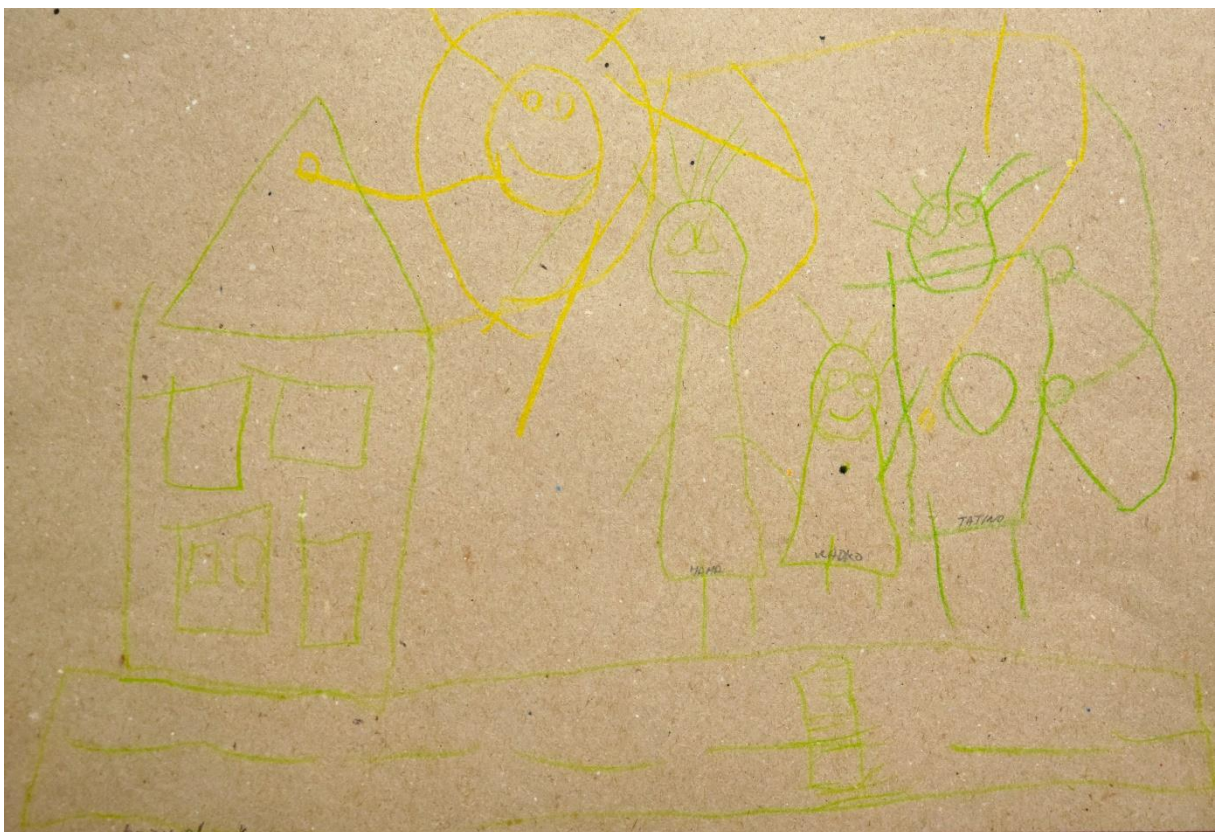
Obrázok č. 27: Paľko - Pohyb

Obrázok č. 28: Timur - Pohyb

Obrázok č. 29: Timur - Pohyb

Obrázok č. 30: Vilko – Pohyb (rodina)

Obrázok č. 31: Vilko – Pohyb

Obrázok č. 32: Linda – Pohyb

Obrázok č. 33: Linda – Pohyb

Príloha č. 2

Súbor arteterapeutických techník

Technika č. 1	Voľná tvorba
Možnosť využitia	<ul style="list-style-type: none">• nadviazanie komunikácie• oboznámenie sa s výtvarným materiálom• sprostredkovanie príjemného tvorivého zážitku• uvoľnenie, hravosť
Výtvarné potreby	<ul style="list-style-type: none">• biely papier väčšieho formátu, rolka baliaceho papiera• prstové farby, štetce väčších veľkostí• paletu na miešanie farieb• nádobky na vodu, handru• pastelky
Postup	<ul style="list-style-type: none">• ľubovoľný postup• masáž dlaní a prstov• pomalovanie dlaní farbou, vytváranie otláčkov• maľba prstami namočenými vo farbe• kresba pastelom

Technika č. 2	Ostrov
Možnosť využitia	<ul style="list-style-type: none">• podpora rozvoja zrakovej a taktilnej percepcie• rozvíjanie jemnej motoriky• rozvíjanie vnímavosti a koncentrácie• zoznamovanie sa s výtvarnými prostriedkami• sprostredkovanie príjemného tvorivého zážitku• uvoľnenie a posilnenie sebauvedomenia
Výtvarné potreby	<ul style="list-style-type: none">• podložka väčšieho formátu• kinetická hmota (piesok)• kamienky rôznych tvarov a štruktúr, mušle• drievka, šišky, gaštany a pod.• kuchynský valček
Postup	<ul style="list-style-type: none">• voľná tvorba s použitím prírodných materiálov• vytvorenie plastiky z piesku a prírodnín• otláčanie štruktúr do piesku• vnímanie odlišností použitých materiálov• pozorovanie a pomenovanie diela

Technika č. 3	Hra s farbou
Možnosť využitia	<ul style="list-style-type: none"> • nadviazanie komunikácie • rozvíjanie zmyslového vnímania • zoznamovanie sa s výtvarnými prostriedkami • rozvíjanie motorických schopností • sprostredkovanie príjemného tvorivého zážitku • uvoľnenie, hravosť
Výtvarné potreby	<ul style="list-style-type: none"> • rolka bieleho baliaceho papiera • prstové farby, štetce väčších veľkostí • rozstrihané kuchynské hubky, vatu, rôzne handričky • paletu na nanášanie farieb • nádobky na vodu
Postup	<ul style="list-style-type: none"> • voľná alebo tematická tvorba s použitím hubky namáčanej do farby • vytváranie otláčkov • maľba prstami namočenými vo farbe • pomenovanie a dotváranie obrázku

Technika č. 4	Ročné obdobie
Možnosť využitia	<ul style="list-style-type: none"> • podpora rozvoja zmyslového vnímania • rozvíjanie jemnej motoriky • rozvíjanie sústredenia a vnímavosti • zoznamovanie sa s výtvarnými prostriedkami • sprostredkovanie príjemného tvorivého zážitku • uvoľnenie napätia a posilnenie sebauvedomenia
Výtvarné potreby	<ul style="list-style-type: none"> • biely papier väčšieho formátu, farebné papiere • lepidlo, nožnice • vodové farby, štetce • nádobky na vodu • rôzne materiály na dotváranie (plastelínu, vatu, noviny)
Postup	<ul style="list-style-type: none"> • využitie motívov štyroch ročných období • kresba alebo maľba symbolu aktuálneho ročného obdobia • trhanie materiálov, určených na dotváranie, na kúsky a hľadanie jeho využitia pri tvorbe • strihanie papiera a lepenie • vnímanie odlišností použitých materiálov • pomenovanie diela

Technika č. 5	Koláž
Možnosť využitia	<ul style="list-style-type: none"> • podpora rozvoja zrakovej a taktilnej percepcie • rozvíjanie jemnej motoriky • rozvíjanie vnímavosti, koncentrácie a predstavivosti • oboznámenie sa výtvarným materiálom • sprostredkovanie príjemného tvorivého zážitku • uvoľnenie, hravosť
Výtvarné potreby	<ul style="list-style-type: none"> • veľký formát farebného papiera • temperové farby, štetce väčších veľkostí • paletu na miešanie farieb • nádobky na vodu, handru • rôzne materiály (alobal, bublinkovú fóliu, kuchynskú fóliu, polystyrénové kúsky, papierové rolky)
Postup	<ul style="list-style-type: none"> • ľubovoľný postup • strihanie, trhanie, tvarovanie materiálov, prilepanie • vytváranie farebných otláčkov rôznych štruktúr • otláčanie dlaní • kolorovanie obrázkov štetcom a farbou • pozorovanie a pomenovanie diela

Technika č. 6	Bublinkovanie
Možnosť využitia	<ul style="list-style-type: none"> • podpora rozvoja zrakovej percepcie • vnímanie dychu, rozvoj oromotoriky • rozvíjanie spolupráce • rozvoj koncentrácie a vnímavosti • sprostredkovanie príjemného tvorivého zážitku • uvoľnenie, hravosť
Výtvarné potreby	<ul style="list-style-type: none"> • veľký formát tvrdšieho bieleho papiera • bublifuky rôznych farieb (zmiešané s potravinárskymi farbami) • farebné pastelky
Postup	<ul style="list-style-type: none"> • vyfukovanie farebných bubliniek na papier • pozorovanie bubliniek a ich otláčkov • vnímanie farebnosti • možnosť dotvorenia obrázku pastelkami • pozorovanie a pomenovanie diela

Technika č. 7	Pohyb
Možnosť využitia	<ul style="list-style-type: none"> • rozvíjanie zmyslového vnímania • rozvíjanie jemnej motoriky • rozvíjanie sústredenia a predstavivosti • vnímanie pohybu • sprostredkovanie príjemného tvorivého zážitku • uvoľnenie
Výtvarné potreby	<ul style="list-style-type: none"> • veľký formát prírodného papiera • temperové farby, štetce väčších veľkostí • papierové tanieriky na miešanie farieb a otláčanie • nádobky na vodu, handru • rôzne materiály a štruktúry na otláčanie (drievka, papierové rolky rôzne nastrihané, bublinkovú fóliu, alobal, hubky) • kuchynský valček
Postup	<ul style="list-style-type: none"> • nanášanie farieb na tanieriky • vytváranie otláčkov a zanechávanie stôp pohybom rúk • hľadanie a nachádzanie rôznych tvarov a štruktúr • vnímanie odlišností použitých materiálov • pozorovanie a pomenovanie diela